

Dudlák Tamás¹

Törökország és iraki Kurdisztán kapcsolatának átalakulásai (2014–2017)²

Jelen elemzés Törökország (Ankara) és a Kurdisztáni Autonóm Régió (Erbil) közti politikai és gazdasági együttműködések, érdekazonosságokat és érdekellentéteket tárja fel a 2014 és 2017 közötti időszakból. Ezt az időbeli keretet két, regionális kihatással rendelkező esemény jelöli ki. A kezdőpontot az „Iszlám Állam” 2014-re tehető felemelkedése jelenti, zárásként pedig a 2017-es iraki kurd függetlenségi népszavazás hatásait vizsgálom. A kettő közti időszakban tanúi lehettünk az Ankara és Erbil közti kapcsolatok valaha tapasztalt legintenzívebb periódusának. A tanulmányban az Ankara és Erbil közötti bilaterális viszonyt az iraki kormány (Bagdad) Törökországgal, illetve iraki kurdokkal kapcsolatos politikájával összefüggésben értelmezem. Összességében megállapítható, hogy a regionális telfordulás közepette a török–iraki kurd kapcsolatoknak sikerült a korábban kialakított alapvető jegyeit megőrizni, sőt az „Iszlám Állam” közös kihívása miatt a két fél közti kapcsolat katonai együttműködéssel is bővült. Bár a 2017-es függetlenségi népszavazás feszültségekkel terhelte Ankara és Erbil kapcsolatát, a felek közti érdekegyezések továbbra is erősebbnek mutatkoznak az esetleges szakításhoz vezető széttartó erőknél.

Kulcsszavak: Törökország, Irak, AKP, PKK, kurdok, turkománok

Changes in the Relationship between Turkey and Iraqi Kurdistan (2014–2017)

This analysis intends to reveal the political and economic cooperation, shared interests, and conflicts of interest between Turkey (Ankara) and the Autonomous Region of Kurdistan (Erbil) from 2014 to 2017. This time frame is set out in two events in Iraq with regional implications. In this regard, the rise of the Islamic State constitutes the starting point, and the conclusion is the impact of the 2017 Iraqi Kurdish independence referendum. The period in-between signifies the most intensive time of relations between Ankara and Erbil. The study also highlights the Iraqi central government's (Baghdad's) policy towards Turkey and the Iraqi Kurds. Overall, amid regional turmoil, Turkish–Iraqi Kurdish relations have managed to preserve the basic features of the previous era, and the shared challenge of Islamic

¹ Dudlák Tamás a Budapesti Corvinus Egyetem doktorandusza. E-mail: dudlaktamas@gmail.com

² Jelen publikáció az Európai Unió, Magyarország és az Európai Szociális Alap társfinanszírozása által biztosított forrásból az EFOP-3.6.3-VEKOP-16-2017-00007 azonosítószámú „Tehetségéből fiatal kutató – A kutatói életpályát támogató tevékenységek a felsőoktatásban” című projekt keretében jött létre. A témavezetést illetően köszönettel tartozom Dr. Csicsmann Lászlónak, valamint Dr. N. Rózsa Erzsébetnek.

A cikk szakirodalmi bázisának biztosítása az utóbbi években folytatott utazásaimnak köszönhetően vált lehetségessé. Így köszönettel tartozom az alábbi könyvtáraknak: University of Chicago Library, Northwestern University Library, National Library of Australia, Victoria University of Wellington Library, University of California, Santa Barbara Library, SOAS Library, University of British Columbia Library, Boğaziçi University Library, a Budapesti Corvinus Egyetem Könyvtára, illetve külön köszönet a Külügyi és Külgazdasági Intézet könyvtárában Sándor Annamáriának.

State led to a new element in the relations, namely, military cooperation. Although the 2017 independence referendum has soured the ties between Ankara and Erbil, common interests between the parties continue to appear more potent than the divergent policies.

Keywords: Turkey, Iraq, AKP, PKK, Kurds, Turkomans

Bevezetés

Jelen elemzés a török közel-keleti politika egy lényeges szeletének dinamikáit tárja fel. A 2000-es évek végétől tanúi lehettünk egy egyre dinamikusabb kapcsolatnak, amely Törökország és a Kurdistan Autonóm Régió³ (KAR) között bontakozott ki. Mivel ennek tárgyalására két korábbi tanulmányban került sor,⁴ ezért e tanulmány csupán az Ankara és Erbil közti kapcsolatok egyik legfrissebb, 2014 és 2017 közé eső szakaszát vizsgálja. Az elemzett időszak egybeesik a KAR függetlenségi törekvéseinek politikai szintéren jelentkező igényével (2014. június) és annak bukásával (2017. október). A feleket érintő külső és belső kihívásoknak köszönhetően az említett időszakban a kapcsolatok erőssége és jellege meglehetősen hullámzó volt, és az Ankara és Erbil közti érdekellentétek az iraki kurd függetlenségi népszavazásban csúcsosodtak ki.⁵

Törökországnak az iraki kurdokkal kialakított kapcsolata egyrészt rávilágít Ankara regionális pozíciójának változásaira, erősségére, valamint növekvő elszigeteltségére.⁶ Másrészt jelen téma jó példát kínál arra, hogy lássuk, a gyorsan változó közel-keleti regionális keretben mennyire ellenálló egy relatíve friss bilaterális partnerségi kapcsolat.

Jelen cikk a 2014 és 2017 közti időszakot szem előtt tartva szeretne rámutatni az Ankara és Erbil közti kapcsolatok alakulásában fennálló folyamatosságra, illetve változásokra, valamint ezek okaira. A tanulmány kronologikus sorrendben vizsgálja a két fél kapcsolatát alakító kihívásokat és lehetőségeket, amelyek Irakon és Törökországon belül, illetve regionálisan (a Közel-Keleten) jelentkeztek. Ahol lehetséges, utalok arra is, hogy a KAR nem kezelhető egységes tömbként, hanem az iraki kurdok politikai identitásai alapján több, eltérő érdekekkel jellemezhető szereplőt is magában foglal.

³ A Kurdistan Autonóm Régiót KAR-ral, a Kurdistan Regionális Kormányzatot KRK-val rövidítem. Az iraki Kurdistan kifejezést az iraki kurdok által Irakon belül többségében lakott területek leírására használok. Az egyes fővárosok (Ankara, Bagdad, Erbil, Teherán, Washington) megnevezése kiterjesztett értelemben az adott országra utal. A tanulmányban az angol és a török nyelvű kifejezéseket leszámítva minden idegen nyelvű kifejezés – amennyiben nincsen bevett magyar írásmódja – kiejtéshez közeli magyaros átírásban jelenik meg.

⁴ Dudlák Tamás: Törökország és iraki Kurdistan kapcsolatának átalakulásai (1991–2014) – 1. rész. *Nemzet és Biztonság*, 12. (2019), 3. 37–51., illetve Dudlák Tamás: Törökország és iraki Kurdistan kapcsolatának átalakulásai (1991–2014) – 2. rész. *Nemzet és Biztonság*, 13. (2020), 1. 88–110.

⁵ Bilgay Duman: *Türkiye–Irak İlişkileri İyime Kazanıyor* [A török–iraki kapcsolatok felgyorsulása]. [online], 2019. 05. 11. Forrás: orsam.org [2020. 10. 30.]

⁶ Şaban Kardaş: Transformation of Turkey's Regional Policies: The Case of The KRG Referendum Debacle. *The International Spectator*, 53. (2018), 4. 17.

Szakirodalmi áttekintés

A KAR iránti érdeklődés az utóbbi másfél évtizedben jelentősen megnőtt a nemzetközi szakirodalomban. Ez egyrészt a régió megnövekedett gazdasági szerepéből (olajkitermelés), egyre szélesebb körű nemzetközi kapcsolataiból (Erbíl mint kisebb „diplomáciai hub”), speciális státuszából (autonóm státusz, amely elméleti szinten is érdekes fejlemény a nemzetközi kapcsolatok világában; valamint a KAR nem „tipikus” közel-keleti jelenség, relatív biztonság és demokrácia [látszata], egyfajta „másik Irak”), az „Iszlám Állam” elleni harcból, illetve a függetlenségi törekvéséből adódik.

Az utóbbi időben az Irakra, illetve az iraki kurdokra vonatkozó magyar szakirodalom bővülésének lehetünk tanúi. Ennek oka egyrészt Magyarország komoly iraki szerepvállalásában keresendő: a megnövekedett érdeklődés a magyar katonák iraki jelenlétéhez (az „Iszlám Állam” elleni harc miatt), illetve a magyar támogatású újjáépítési programokhoz kapcsolódik (például Hungary Helps). A „magyar érdekekkel” és érdeklődéssel összefüggésben említhetők az iraki események iránt migrációs szemszögből közelítő elemzések is.⁸ Másrészt azonban 2014-től két nagy horderejű esemény is ráirányította a magyar nemzetközi kapcsolatok szakértőinek figyelmét Irakra. Ezek egyike az „Iszlám Állam” felemelkedése (amely önmagában számos elemzés, illetve monográfia tárgya volt itthon is) és bukása,⁹ a másik pedig a 2017-es iraki kurd függetlenségi népszavazás.¹⁰ Mindezek mellett a régióban zajló változások és átalakuló dinamikák Irakot is érintik, illetve Irak maga is fontos terepe a regionális vetélkedésnek.¹¹ Összességében a magyar szakirodalom döntően a KAR belső dinamikáit, Irakon belüli, illetve az „Iszlám Állammal” kapcsolatos

⁷ Denise Natali: The Kurdish Quasi-State: Leveraging Political Limbo. *The Washington Quarterly*, 38. (2015), 2. 153.

⁸ Tamás Dudlák: A small country for more men? Iraqi Kurdistan and recent inflows of migration. *Corvinus Journal of International Affairs*, 2. (2017), 4. 35–53., illetve Dezső Tamás: *Az amerikai–iráni válság Iraqbán*. Migrációkutató Intézet, 2020.

⁹ N. Rózsa Erzsébet: Irak újra napirenden. Az iraki és levantei Iszlám Állam előretörése. *MKI-tanulmányok*, (2014), 17. 1–11.; N. Rózsa Erzsébet: Az Iszlám Állam előretörése Irakban és az amerikai válaszcsepások. *NKE Stratégiai Védelmi Kutatóközpont Elemzések*, (2016), 14. 1–5.; Külügyi és Külgazdasági Intézet: *Mi lesz az Iszlám Állammal Mosul ostroma után? KKI 4:1*, (2016), 3. 1–8.; Arany Anett – N. Rózsa Erzsébet – Szalai Máté: Kobane – eltérő érdekek és percepciók csatája. Budapest, Külügyi és Külgazdasági Intézet, 2014. Csiki Tamás – Etl Alex: Az „Iszlám Állam” elleni fellépés stratégiai kérdései és lehetőségei. *Nemzet és Biztonság*, 9. (2016), 6. 116–156. Wagner Péter: Magyar részvétel az „Iszlám Állam” elleni harcban: kiképzési feladatok iraki Kurdistanban. *AJRC-Elemzések*, (2016), 8. 1–9.; Wagner Péter: Kurdistan egy évvel a függetlenségi népszavazás után: két választás eredménye. *KKI-elemzések*, (2018), 53. 1–12.; Szalai Máté – Wagner Péter: Irak Mosul után, a választások előtt (1.) A biztonsági helyzet és az újjáépítés kérdései. *KKI-elemzések*, (2018a), 13. 1–13.; Szalai Máté – Wagner Péter: Irak Mosul visszafoglalása és a választások után (2.) Az iraki választások és Muktada al-Szadr győzelmének értékelése. *KKI-elemzések*, (2018b), 20. 1–12.; Szalai Máté – Wagner Péter: Irak Mosul visszafoglalása és a választások után (3.) Az iraki kormányalakítási folyamat értékelése. *KKI-elemzések*, (2019), 8. 1–12.

¹⁰ Pénzváltó Nikolett: Álomból rémálom? Az iraki kurd függetlenségi népszavazás margójára. *Stratégiai Védelmi Kutatóközpont Elemzések*, (2017/27), Wagner (2018) i. m.; Máté Szalai – Anett Arany – Erzsébet N. Rózsa (eds.): What Are the Prospects for Kurdish Independence after the Referendum? *KKI 4:1*, (2017), 14. 1–7.

¹¹ Tóth Zoltán Balázs: A 2018. májusi iraki választás utóélete. *Külügyi Műhely – Gyorselemzés sorozat* 8, 2018; Szalai–Wagner (2018a) i. m.; Szalai–Wagner (2018b) i. m.; Szalai–Wagner (2019) i. m.

helyzetét vizsgálta,¹² és csak ezekhez kapcsolódóan – érintőlegesen¹³ – kísérté figyelemmel a tartomány nemzetközi kapcsolatait.

A nemzetközi szakirodalom az iraki kurdok és Törökország közötti kapcsolatok 2014 és 2017 közötti változásait – annak újdonságai miatt – egészében még nem tárgyalja, kivételként talán csak Kardaş¹⁴ említhető. Erre a cikkre is jellemző azonban, hogy az Ankara és Erbil közti kapcsolatoknak leginkább csupán egyetlen momentumát ragadja ki – ez pedig az iraki kurdok 2017-es függetlenségi népszavazása. A legtöbb elemzés amúgy is ez utóbbival foglalkozik¹⁵ és ehhez kapcsolódóan – többnyire csupán érintőlegesen – számol be a Törökország és a Kurdistan Autonóm Régió kapcsolatáról. Másik jellemző forráscsoportba azok az angol és török nyelvű tanulmányok tartoznak, amelyek az „Iszlám Állam” elleni harc miatt megnövekedett nemzetközi érdeklődés kielégítését szolgálják. Az itt elemzett téma szempontjából érdekes adalékokkal szolgálhatnak még a KAR belső (gazdasági, politikai) fejleményeiről szóló elemzések is. Mindezen elemzések részeként jelennek meg az Ankara és Erbil közti kapcsolatokban domináns energiapolitikai szempontokra vonatkozó adatok is.¹⁶

Jelen tanulmány szoros értelemben vett témájával intézményi szinten a legaktívabban a török kormány támogatását élvező SETA (*Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları*)

¹² Csiki Tamás: Érdekek, lehetőségek és stabilitás Észak-Irakban. *Nemzet és Biztonság*, 4. (2011), 3. 15–27.; Etl Alex: Irak belső válsága. *NKE Stratégiai Védelmi Kutatóközpont Nézőpontok*, (2014), 1. 1–11.; Pénzváltó Nikolett: A stabilitás esélye Észak-Irakban – Iraki Kurdistan 2011 után. *Nemzet és Biztonság*, 8. (2015), 6. 70–96.

¹³ Lechner Zoltán: Vízkonfliktus Törökország, Szíria és Irak között. *Nemzet és Biztonság*, 11. (2018), 3. 36–54.

¹⁴ Kardaş (2018) i. m.

¹⁵ Pénzváltó (2017) i. m.; Bill Park: Explaining Turkey’s Reaction to the September 2017 Independence Referendum in the KRG: Final Divorce or Relationship Reset? *Ethnopolitics*, 18. (2019), 1. 46–60.; Bill Park et alii: Field Notes: On the independence referendum in the Kurdistan Region of Iraq and disputed territories in 2017. *Kurdish Studies*, 5. (2017), 2. 199–214.; Aram Rifaat: *Kurdistan in Iraq. The Evolution of a Quasi-state*. London, Routledge, 2018; Marianna Charountaki: Non-state actors and change in foreign policy: the case of a self-determination referendum in the Kurdistan Region of Iraq. *Cambridge Review of International Affairs*, 33. (2020), 3. 385–409. Ofra Bengio: The Kurdistan Region of Iraq: The Dream of Independence Meets Reality, *Tel Aviv Notes*, 13. (2019), 6.; Şerif Dilek: Expectations and realities in the Kurdish quest for independence in Iraq: 25 September independence referendum. *Ortadoğu Etütleri*, 10. (2018), 2. 114–138.; Michael M. Gunter: Erdogan’s Backsliding: Opposition to the KRG Referendum. *Middle East Policy*, 25. (2018), 1. 96–103.; Morgan L. Kaplan: Foreign Support, Miscalculation, and Conflict Escalation: Iraqi Kurdish Self-Determination in Perspective. *Ethnopolitics*, 18. (2019), 1. 29–45.; Jack McGinn: *Iraq and its Regions: The Future of the Kurdistan Region of Iraq after the Referendum*. LSE Workshop Proceedings, 2018; Karaman Palani et alii: The development of Kurdistan’s de facto statehood: Kurdistan’s September 2017 referendum for independence. *Third World Quarterly*, 40. (2019), 12. 2270–2288.; Karaman Palani et alii: Strategies to Gain International Recognition: Iraqi Kurdistan’s September 2017 Referendum for Independence. *Ethnopolitics*, (2019b), March 1–22. Krzysztof Strachota – József Lang: Iraqi Kurdistan – the beginning of a new crisis in the Middle East? *OSW Commentary*, (2017), 247. 1–6.

¹⁶ Carlo Frappi: The Energy Factor: Oil and State-Building in Iraqi-Kurdistan. In Stefano M. Torelli (ed.): *Kurdistan. An Invisible Nation*. Milano, ISPI, 2016. 91–121.; Gülistan Gürbey – Caner Yıldırım: Perspectives of an Independent Energy Export Policy of Iraqi Kurdistan. In Anwar Anaid – Emel Elif Tugdar (eds.): *Iraqi Kurdistan’s Statehood Aspirations. A Political Economy Approach*. Palgrave, 2019. 57–85.; Howri Mansurbeg – Till F Paasche: Kurdistan Regional Government – Turkish Energy Relations: A Complex Partnership. *Eurasian Geography and Economics*, 55. (2014), 2. 111–132.; Robin Mills: *Under the Mountains: Kurdish Oil and Regional Politics*. The Oxford Institute for Energy Studies, 2016; Nikita Odintsov: The PKK in Regional Energy Security. *Middle East Policy*, 25. (2018), 3. 97–110.; Ahmad Ramazan Paiman: The Politics of Oil in the Kurdistan Region of Iraq. *AARMS*, 17. (2018), 3. 5–18.

Vakfi),¹⁷ a közel-keleti kutatásokra szakosodott ORSAM (*Ortadoğu Araştırmaları Merkezi*),¹⁸ illetve az iraki kurd MERI (*Middle East Research Institute*)¹⁹ foglalkozik. Fontos még megemlíteni a törökországi Sakarya Egyetem alá tartozó ORMER (*Ortadoğu Enstitüsü*) által évente kiadott *Ortadoğu Yıllığı* (Közel-Kelet Évkönyv) nevű kiadványokat is, amelyek tematikus, Irakra vonatkozó fejezetei – bilaterális, török–iraki vonatkozásban, de részletesen tárgyalva az Ankara–Erbíl viszonyt is – jól hasznosíthatók.

A tanulmány a továbbiakban kronologikus sorrendben, az egyes ügyek mentén vizsgálja a 2014 és 2017 közti, a két fél kapcsolatát alakító kihívásokat és lehetőségeket, amelyek Irakon és Törökországon belül, illetve regionálisan (a Közel-Keleten) jelentkeztek. Az „Iszlám Állam” felemelkedése alapvetően változtatta meg Törökország biztonsági környezetét mind Irakban, mind pedig Szíriában, és hosszan tartó hatásként pedig a kurdok megerősödéséhez járult hozzá Ankara szomszédságában (Rojava, PKK). Ekképpen tehát Törökország és bizonyos kurd csoportok (PKK, PYD) ellentéte próba elé állította Törökország és a KAR viszonyát. További kihívásként jelentkezett Ankara és Erbíl viszonyában az iraki turkománok és az iraki kurdok közti vetélkedés. Törökország Irakon belüli korlátozott szerepére világított rá Szindzsárnak és Moszulnak az „Iszlám Államtól” való visszafoglalása során játszott (kényszerűen) passzív magatartása. Bár az elemzett korszakban Ankara több szereplővel is (turkománok, szunnita arabok) próbálkozott együttműködni iraki érdekeinek védelmében, a legmegbízhatóbb partnernek továbbra is az iraki kurd vezetés (azon belül pedig a KDP nevű párt, élén a Barzáni-családdal) bizonyult. A KAR és Ankara viszonyában a korábbi gazdasági és energiapolitikai együttműködés a biztonsági környezet kihívásai következtében egy további területtel, a katonai segítségnyújtással is kiegészült. Bár ez a válságos időszak nem kedvezett a korábbi virágzó gazdasági és energiapolitikai kapcsolatok fenntartásának, a két fél közti pragmatikus együttműködés (részben egymásrautaltság) példajaként említhető az a tény, hogy a 2017. szeptember 27-én megtartott iraki kurd függetlenségi népszavazás csupán rövid távú törést okozott Ankara és Erbíl összetett kapcsolatában.

Mivel az elemzés török szempontból és török források felhasználásával közelít az Ankara és Erbíl közti kapcsolatok alakulásához, így a török belpolitikai helyzet tárgyalása is szerepet kap az alábbiakban. Ennek megértéséhez, követéséhez járul hozzá az alábbiakban

¹⁷ Ali Balcı – Recep Tayyip Gürler – Zana Baykal: Türkiye'nin Irak Politikası 2015 [Törökország 2015-ös Irak-politikája]. In Burhanettin Duran – Kemal İnat (eds.): *Türk Dış Politikası Yıllığı 2015* [Török külpolitikai évkönyv, 2015]. SETA, 2016; Ali Balcı: Türkiye'nin Irak Politikası 2014 [Törökország 2014-es Irak-politikája]. In Burhanettin Duran – Kemal İnat – Ali Balcı (eds.): *Türk Dış Politikası Yıllığı 2014* [Török külpolitikai évkönyv, 2014]. SETA, 2015. 171–188.; Recep Tayyip Gürler – Zana Baykal: Türkiye'nin Irak Politikası 2016 [Törökország 2016-os Irak-politikája]. In Burhanettin Duran – Kemal İnat – Mustafa Caner (eds.): *Türk dış politikası yıllığı 2016* [Török külpolitikai évkönyv, 2016]. SETA, 2017. 185–206.

¹⁸ Bilgay Duman – Feyzullah Tuna Aygün: *Telaferli Türkmen göçmenlerin durumu ve Telafer'in geleceği* [A Tel afari turkomán menekültek helyzete és Tel Afar jövője]. ORSAM Rapor, 2017; Bilgay Duman: *İŞİD sonrası Türkmenler ve Türkmen bölgelerinin durumu* [Turkománok az „Iszlám Állam” után és a turkomán körzetek helyzete]. ORSAM Rapor, 2016; Bilgay Duman: *Musul operasyonu ve Musul'un geleceği: fırsatlar ve riskler* [A moszuli hadjárat és Moszul jövője: lehetőségek és kockázatok]. ORSAM Rapor, 2017; Bilgay Duman: *Türkiye–Irak İlişkileri İvme Kazanıyor* [A török–iraki kapcsolatok felgyorsulása]. [online], 2019. 05. 11. Forrás: orsam.org [2020. 10. 30.]

¹⁹ Tomáš Kaválek: Yet Another Complication in Nineveh: Retaking Tal Afar. *MERI Policy Brief*, 3. (2016), 17. 1–3.; Tomáš Kaválek: *Competing Interests in Shingal District: Examining the PKK-linked Structures, Defusing Tensions*. MERI Policy Report, 2017. Athanasios Manis – Tomáš Kaválek: *The Catch-22 in Niniveh: The Regional Security Complex Dynamics between Turkey and Iran*. MERI Policy Paper, 2016.

közölt lista, amely az elemzett korszak legfontosabb, Törökországot érintő fejleményeit tartalmazza kronologikus sorrendben:

- 2014. március 30.: önkormányzati választások (AKP)
- 2014. augusztus 10.: elnökválasztás (Recep Tayyip Erdoğan)
- 2014. október 6–7.: kurdok tüntetnek a török kormány ellen Kobane miatt
- 2014. december 1.: Török Áramlat gázvezeték bejelentése
- 2015. február 22.: Szulejmán sah sírjának áthelyezése Szíriában
- 2015. június 7.: nemzetgyűlési választások (AKP)
- 2015. július 24.: török légitámadások a PKK, PYD és ISIS ellen
- 2015. július 20.: Bombamerénylet Suruçban
- 2015. október 10.: Bombamerénylet Ankarában
- 2015. november 1.: (megismételt) nemzetgyűlési választások (AKP)
- 2015. november 24.: orosz repülőgép lelövése a törökök által Szíriában
- 2016. július 15.: puccskísérlet Törökországban
- 2016. augusztus 24.: Eufrátesz-pajzs hadművelet Szíriában (a Dzsarablusz–al-Bab–Azaz háromszögben)
- 2017. április 16.: népszavazás az alkotmánykiegészítésről
- 2017. október 7.: török megfigyelőállások telepítése Idlibben
- 2018. január 20.: Olajfáag hadművelet Szíriában (Afrin területén)

Az „Iszlám Állam” kihívása

Míg 2013 és 2014 eleje az Ankara és Erbil közti kapcsolatok csúcspontjának tekinthető (az együttműködést elmélyítő mindkét kormány gazdasági és politikai helyzete rendkívül erős volt), addig 2014 közepétől kezdve Irakon belül a KAR gyökeres változásokon ment keresztül. Ekképpen a 2014-es évet „annus horribilisként”²⁰ is elkönnyelhetjük, amikor is a KAR-t olyan sorozatos és tartós válságok rázták meg, amelyek hatásai még ma is érezhetőek.

2014-ben a legfontosabb regionális fejleményt a szíriai konfliktus Irakba való begyűrűzése jelentette, amely 2014 tavaszán az „Iszlám Állam” megjelenésével vált egyértelművé. A szervezet rohamléptékű előretörése (2014. június 10.: Moszul elfoglalása) az iraki status quo kizökkentését eredményezte. Az „Iszlám Állam” előretörése – bár eleinte rendkívül komoly nyomás alá helyezte az erbil-i kormányzatot – paradox módon, végső soron a KAR területi gyarapodásához,²¹ illetve nemzetközi reputációjának növekedéséhez járult hozzá.

²⁰ Amberin Zaman: *From Tribe to Nation: Iraqi Kurdistan on the Cusp of Statehood*. Wilson Center, Middle East Program Occasional Paper Series, 2016.

²¹ A területszerzést az tette lehetővé, hogy a térségből a központi iraki kormányzat fegyveres erői visszavonultak, és a bagdadi adminisztráció szinte teljesen visszavonult, mivel azok erőiket a központi részek (Bagdad) védelmére összpontosították az „Iszlám Állam” elleni harcban.

Bár a pesmergák benyomultak az ún. „vitatott területekre”, legalább két ok miatt a nem kurd többségű területek nem kívánták kiterjeszteni befolyásukat. Egyrészt ellenséges környezetben az ellenőrzés fenntartását a korlátozott adminisztratív és katonai erőforrásokkal rendelkező autonóm tartomány nem tudta volna biztosítani, másrészt pedig az eredetileg a központi kormányhoz tartozó területek elfoglalása és megtartása esetén Erbil a bagdadi kormányzat részéről komoly ellenlépésekre számíthatott volna.

2014 júniusában a KRK ellenőrzése alatt álló terület közel megduplázódott,²² és a pesmergák (iraki kurd önvédelmi erők) – többek között – a vitatott státuszú Kirkuk felett is átvették az ellenőrzést.²³ A város és környéke „nemzeti” szempontból Ankara számára is fontos, hiszen becslések szerint ott az iraki turkománok a lakosság harmadát teszik ki. Ankara Kirkuk kapcsán dilemmával szembesült, ami részben meghatározhatta azt, hogy visszafogottan reagált Erbil egyoldalú lépésére. A dilemma a politikai és gazdasági érdekek között húzódott: a vitatott város kurd elfoglalása az egyik oldalon a törökök által támogatott turkománok háttérbe szorításával járt együtt (s ekképpen török érdekeket sértett), míg a másik oldalon elősegítette azt, hogy a KAR a gazdag kirkuki kőolajmezők felhasználása révén Törökországba több kőolajat exportáljon.

A KAR nemzetközi imázsát növelte, hogy az „Iszlám Állam” iraki előrenyomulásának megállításából oroszánrészt vállalt.²⁴ Az Amerikai Egyesült Államok a KAR szövetségeseként támogató légitámadásokat indított 2014. augusztus 8-án Erbil előterében.²⁵ Augusztus 15-ére az „Iszlám Államot” sikerült megállítani, az elfoglalt területek lassú visszahódítása a frissen alakult „Iszlám Állam” elleni nemzetközi koalíció segítségével megkezdődött.²⁶

Bagdad és Erbil viszonyrendszerében az „Iszlám Állam” megjelenése súlyosbította a már eddig is meglévő, gazdasági és politikai jellegű problémákat. A Bagdad és Erbil közti vitatott kérdések mind anyagi természetűek, és az erőforrások, illetve problémák elosztásának kérdése (tehermegosztás) köré szerveződnek. Ezek közé tartoznak az olajkitermelés, -szállítás és -exportálás kérdései, a központi költségvetés körüli viták, az úgynevezett vitatott területek helyzete²⁷ és a menekültek elosztásával kapcsolatos vita. Az „Iszlám Állam” elleni harcok során az is problémát okozott, hogy a legtöbb nemzetközi szereplő – tekintettel Bagdad szuverén jogaira – kerülte a közvetlen anyagi segítségnyújtást Erbil részére, ehelyett a szükséges felszereléseket a központi kormányon keresztül juttatták el a KAR területé-

²² A KAR hivatalos területe 40 643 km², míg a „vitatott területekkel” együtt 78 736 km²-t tesz ki. 2015 szeptemberére az erbili kormányzat ellenőrzése alatt álló lakosság 5 472 436 főre nőtt, amihez még mintegy másfél millió szíriai, illetve belső (iraki) menekültet is hozzá kell számolni (javarészt arabok). Rudaw: *İste Kürdistan Bölgesi'nin nüfusu...* [İme a kurdisztáni régió lakossága...]. 2015. 09. 04. Forrás: rudaw.net [2020. 10. 30.]

²³ A várost (és a többi, iraki kurdok által a KAR közigazgatási határain túl elfoglalt területeket) azonban ténylegesen nem csatolták a KAR területéhez, s ennek több oka is van:

1. A központi kormány számára ez akár háborús indok is lehetett volna.
2. Bár 2011 óta intenzív kurdisztáni folyamat indult meg a városban, Kirkuk lakosságának többsége etnikailag nem kurd, hanem arab és turkomán.
3. A KAR vezetése (a KDP nevű párt, élén Maszúd Barzánival) nem feltétlenül volt érdekelt egy olyan terület KAR-hoz történő csatolásában, amelyet a rivális iraki kurd párt, a PUK irányít, így annak politikai és gazdasági pozícióját erősíti meg az autonóm régióon belül.

²⁴ A KAR a terroriszervezet maximális kiterjedésének idején a teljes iraki belső határ mentén, egy közel 1000 km-es szakaszon volt határos az Iszlám Állammal.

²⁵ Obama elnök a beavatkozást az utolsó utáni pillanatra hagyta. A jezikdik elleni atrocitások és a menekültek világsajtót megijert képei, illetve a moszuli gát „Iszlám Állam” általi elfoglalásának veszélye meggyőzte az amerikai elnököt arról, hogy légitámadások, valamint könnyűfegyverzet biztosítása révén szükséges az „Iszlám Állam” ellen önvédelmet folytató iraki kurdok támogatása. David L. Phillips: *The Kurdish Spring. A New Map of the Middle East*. New Brunswick, NJ, Transaction Publishers, 2015. 202–206. A terroriszervezet elleni harc következő lépését a 2014. szeptember 10-én létrehozott nemzetközi koalíció jelentette (dzsiddai nyilatkozat), amelyben eleinte Törökország nem kívánt részt venni. Ankara döntésében az „Iszlám Állam” által Moszulban fogva tartott túsokra hivatkozott. Phillips (2015) i. m. 228–229.

²⁶ Ez a folyamat a jogilag a központi kormány alá tartozó területeken jóval lassabban haladt, míg az iraki kurdok relatíve gyorsan visszaszorították az Iszlám Államot, ellenőrzés alá vonták Irak kurdok által lakott területeit, és állóháborúra rendezkedtek be.

²⁷ Dudlák (2019) i. m.

re.²⁸ Az „Iszlám Állam” közös kihívása átalakította a Bagdad és Erbil közti kapcsolatokat dinamikáját, és a folyamatból – egészen a függetlenségi népszavazásig – Erbil került ki megerősödve. E tekintetben elmondható, hogy a gazdasági hanyatlás a teljes régió Irakon belüli helyzetét tekintve politikai nyereséggel egészült ki; Erbil 2014-ben fontos lépéseket tett a függetlenség felé. A különállás érzését fokozta az is, hogy a központi kormánnyal olykor még a földrajzi kapcsolat is megszűnt.²⁹

Az első ország, amely az iraki kurdok segítségére sietett az „Iszlám Állam” elleni harcban, Irán volt.³⁰ Törökország mint legfőbb partner a kezdeti időkben nem vállalt szerepet a KAR katonai támogatásában – az iraki kurd közvélemény szimpátiájának kárára. Megjelentek olyan híresztelések is, miszerint Törökország segíti az „Iszlám Államot”.³¹ Ankara a passzivitását azzal magyarázta, hogy eleinte az „Iszlám Állam” komoly nyomása alatt állt, hiszen 2014. június 11. óta 46 török állampolgárt tartottak fogva Moszul török konzulátusának épületében.³² Amikor 2014. szeptember 20-án a túszoikat az „Iszlám Állam” szabadon engedte, a megállapodás részletei nem derültek ki.³³ A feltételezések szerint a török kormánynak

²⁸ Mindenesetre gyakran előfordult, hogy Bagdad visszatartotta az eredetileg Erbilnek nyújtott külföldi katonai szállítmányokat.

²⁹ Rifaat (2018) i. m. 200–202.

³⁰ 2014 folyamán – az „Iszlám Állam” sikereivel párhuzamosan – az iráni szerepvállalás folyamatos megerősödésének lehettünk tanúi. Ezt az „Iszlám Állam” közvetlen fenyegetése – iráni határhoz való közeledése – váltotta ki. Irán tartott attól, hogy Irak a radikális szunnita szervezet terjeszkedése miatt három részre szakadhat, az így kialakuló szunnita rész pedig idővel Szaúd-Arábia és Törökország befolyása alá kerül. Irán azonban – az iraki–iráni háború iraki emlékezete miatt – tartózkodott az iráni hadsereg közvetlen bevetésétől, így leginkább fegyveres és logisztikai támogatást vetett be a központi kormány és az iraki kurdok oldalán, valamint mozgósította a proxyjait (Kasszem Szulejmáni és az al-Kudsz erők). Dina Esfandiary – Ariane Tabatabai: Iran's ISIS policy. *International Affairs*, 91. (2015), 1. 7–8.

³¹ Kétségtelen, hogy Törökország és az „Iszlám Állam” közötti érdekegyezésnek lehettünk tanúi, minthogy mindkét szereplő Irakban a szunniták pozíciójának védelmezőjeként lépett fel. Ugyanakkor az eszközök, módszerek és rövid távú célok tekintetében a két szereplő között természetesen komoly különbségek mutatkoztak. Mindezek mellett az „Iszlám Állam” nyomában járó instabilitás sértette a török érdekeket Irakban. Először is az újra fellángoló konfliktus menekültválságot idézett elő a szomszédos országban, s ez Törökországot közvetlenül is érintette. Másrészről a török kereskedelmi lehetőségek az „Iszlám Állam” támadásai miatt Észak-Irak vonatkozásában (és elsősorban a KAR-ral kapcsolatosan) jelentősen csökkentek. Harmadrészt a törökök támogatását élvező iraki kurdok és turkománok egyaránt az „Iszlám Állam” elleni harc kárvallottjai voltak. Emel Parlar Dal – Ferit Belder: Assessing „Old” and „New” Parameters and Contours of Turkey's Iraqi Foreign Policy: Opportunities and Challenges Ahead. *Orients Stratégiques*, 2. (2015), 147–148. Nem mellesleg az „Iszlám Állam” felemelkedése számos olyan, Ankara számára negatív folyamatot indított be a Közel-Keleten, amely hozzájárult ahhoz, hogy Törökország presztíze csökkenjen és mozgástere jelentősen beszűküljön a szíriai–iraki válságzónát illetően.

Az „Iszlám Állam” és Törökország közti együttműködés egy része bizonyíthatónak tűnik. Az amerikaiak feltehetőleg tudtak a törökök és az „Iszlám Állam” közötti kőolaj-kereskedeletről, de szemet hunytak fölötte. Francis Owtram: Oil, the Kurds, and the drive for independence: an ace in the hole or joker in the pack? In Alex Danilovich (ed.): *Iraqi Kurdistan in Middle Eastern Politics*. London, Routledge, 2017. 112–113. Ebben a kereskedelemben – már csak az iraki kurdok által ellenőrzött határ miatt is – tevékeny részt vállaltak az iraki és szíriai kurdok is. Mills (2016) i. m. 14. Mindemellett Washington azt is elnézte Erbilnek, hogy jogi vitája rendezetlen maradt Bagdaddal az olajexportot illetően. A megengedő magatartás oka természetesen az „Iszlám Állam” elleni harc hatékonyságának fenntartása volt. Amberin Zaman: *From Tribe to Nation: Iraqi Kurdistan on the Cusp of Statehood*. Wilson Center, Middle East Program Occasional Paper Series, 2016. 13.

³² Ayşe Küçük – Fuat Aksu: Musul Rehinerler Krizinde Türkiye'nin Kriz Yönetimi [A moszuli túszdrama és Törökország kríziskezelése]. *Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi*, 6. (2019), 1. 13–54.

³³ Mint utólag kiderült, a török állampolgárok szabadon engedéséért cserébe Ankara 180 militáns dzsihadistát adott át – iraki arab törzsek közvetítésével – az „Iszlám Állam” számára. Report: Turkey exchanged 180 Jihadists for hostages, [online], *The Jerusalem Post*, 2014, Forrás: jpost.com [2021. 04. 27.]

az „Iszlám Állammal” szembeni be nem avatkozás politikája mellett kellett elköteleződnie, így tevékenységét a térségben eleinte csupán humanitárius célokra korlátozta.³⁴

Új dinamika: a PKK-faktor

A török vezetés a szíriai Kobane városának „Iszlám Állam” általi ostroma idején újabb dilemmával szembesült. Ez az epizód a kurd közvéleményt ismét megerősítette abban, hogy Törökország és az „Iszlám Állam” között együttműködés van. A javarészt kurdok által lakott, a török határ közvetlen közelében fekvő várost a PKK³⁵ testvérszervezetének a PYD-nek a fegyveres alakulatai (YPG) védték, akik Ankara számára éppúgy ellenségnek számítanak, mint az „Iszlám Állam” harcosai. A helyzet eskalációját megakadályozandó, a török hadsereg felvonult a határ török oldalán, beavatkozni azonban nem kívánt. A nemzetközi közvélemény azonban Kobane kapcsán egyértelműen a YPG mellé állt,³⁶ így Törökország végül – a hazai és nemzetközi nyomásnak engedve – köztes megoldáshoz folyamodott: partnerét, az iraki kurdokat (pesmergákat) 2014. október 31-én átengedte a török–szíriai határon, hogy azok kurd „testvéreiket” kisegítsék a radikális iszlamisták elleni harcban.³⁷ Törökország ahhoz is hozzájárult, hogy mintegy 130 ezer szíriai menekültet a területén keresztül iraki Kurdisztán területére engedjenek át.³⁸ Bár az „Iszlám Állam” által teremtett közös kihívás kétségtelenül felerősítette a pánkurd (kurdajeti) szellemiséget,³⁹ fontos megjegyezni, hogy a terroristák elleni közös fellépés csak alkalmi, „retorikai” jellegű együttműködés keretei között maradt, az érintett szereplők (KDP, PUK, PKK, PYD) közti versengés és relációk dinamikáján érdemben nem változtatott.⁴⁰

³⁴ 2014. június 12-től kezdve a török segélyszervezetek (TİKA, Türk Kızılayı, AFAD és az Egészségügyi Minisztérium) Moszul, Tel Afar és Szindzsár területén megkezdtek a tevékenységüket, és Zaho és Duhok környékén több tízezer menekült számára állítottak fel táborokat. (Mevlüt Çavuşoğlu: *2015 yılma girerken dış politikamız*, 2014 [A török külpolitika a 2015-ös év felé]. [A Török Külügyminisztérium 2015-ös költségvetését előkészítendő, a Török Nemzetgyűlés részére készült beszámoló kiadvány, 83–84.]) Ezek között mintegy 20 ezer turkómán menekültet is találunk – ők túlnyomóan Tel Afar területéről menekültek az iraki–török határ felé. Phillips (2015) i. m. 207. Napvilágot láttak olyan nyilatkozatok is, miszerint a törökök már a kezdetektől fogva titokban segítették az iraki kurdokat az „Iszlám Állam” elleni harcban, amit 2014 októberéig az iraki kurdoknak titokban kellett tartaniuk. Ezt maga Barzání elnök erősítette meg. Buddhika 'Jay' Jayamaha: *A Daunting Triangle: Turkey, the Kurds, and the ISIL Threat*. *CTC Sentinel*, 7. (2014), 11. 4., illetve Balci (2015) i. m. 178.

³⁵ A PKK (Partija Karkerén Kurdisztan, Kurdisztáni Munkáspárt) a törökországi kurd mozgalom szeparatista és erőszakos szervezete, amely 1978-as megalakulását követően 1984-től – váltakozó sikerrel és intenzitással – megkezdte fegyveres harcát a török állam ellen. A szervezet leginkább Délkelet-Törökországban, a többségében kurdok lakta vidékeken örvendő népszerűségnek, ám erőszakos módszereivel a törökországi kurdok tekintélyes része nem azonosul. A török állam elleni harc során a PKK a szomszédos, kurd lakossággal rendelkező országokban (Szíria, Irak, Irán) is kiépítette háttérországát. A szervezetet mind az Egyesült Államok, mind pedig az Európai Unió terrrorszervezetként tartja számon.

³⁶ Az Egyesült Államok 2014. szeptember 27-étől kezdve légi segítséget nyújtott az ostrom alatt állóknak.

³⁷ Dal-Belder (2015) i. m. 149–150. Ekkor, történetük során először, a pesmergák először átlépték az iraki határt, és külföldi katonai akcióban vettek részt. Palani et alii (2019a) i. m. 5.

³⁸ Cameron Thibos: *35 years of forced displacement in Iraq: Contextualising the ISIS threat, unpacking the movements*. Migration Policy Centre, EUI, 2014. 9.

³⁹ Ömer Taşpınar – Gönül Tol: *Turkey and the Kurds: From Predicament to Opportunity*. *US – Europe Analysis Series*, (2014), 54. 1–12.

⁴⁰ Ugyanígy nem volt lényegi hatása a szíriai kurdok PKK által támogatott frakciója (PYD) és a szíriai kurdok KDP (Erbil) által támogatott frakciója (KNC) közti dohuki egyezségnek sem (2014 október). Ekkorra már nyilvánvalóvá vált, hogy Ankara iraki kurd szövetségeseinek nincs megfelelő befolyása a szíriai kurdok ügyeit illetően. Ez a tény a PKK-és a PYD-problémát illetően alapvető stratégiaváltásra késztette Ankarát.

Kobane esete Ankara és Erbil kapcsolatában törésként jelentkezett, hiszen rámutatott arra, hogy a KAR befolyása a szíriai kurdok körében meglehetősen korlátozott. Az iraki kurd vezetés politikai „hasznosságát” Ankara számára ugyanis az adta volna, ha Barzáníék segítségével a szíriai kurdokat törökbarát platformra terelhetik. Ezzel ellentétben, a valóságban a Törökország számára legrosszabb forgatókönyv vált valóra. 2014-re ugyanis a Törökország által terrorszervezetnek tekintett PYD abszolút befolyása érvényesült a szíriai kurdok felett, ami a gyakorlatban a török vezetés számára azt jelentette, hogy a törökországi front mellett a PKK elleni harcban egy szíriai front is megnyílt. A PKK – partnerszervezeteinek sikere révén – a tárgyalt időszakban rendkívül komoly mértékben terjesztette ki tevékenységét Szíria, Irak és Törökország különböző területein, olyannyira, hogy nem túlzás azt állítani, hogy a szervezet története folyamán ekkor volt a legerősebb.⁴¹ A szervezet ugyanis – a pesmergákkal mintegy karöltve – benyomult az iraki hadsereg által 2014-ben elhagyott területekre, és ott hibrid adminisztrációt alakított ki.

2015. július 20-án az „Iszlám Állam” 32 halálos áldozattal járó merényletet hajtott végre a délkelet-törökországi Suruçban.⁴² A támadás a török bel- és külpolitikában egyaránt komoly változásokat indukált.⁴³ A támadás brutalitását az okozta, hogy olyan kurd fiatalokat céltott, akik humanitárius szerepvállalással kívántak a török–szíriai határ túloldalán levő Kobane városának az ostrom utáni helyreállításban segíteni.⁴⁴ A felfokozott hangulatban a PKK-hoz köthető emberek bosszúból két török rendőrt öltek meg, akik állításuk szerint együttműködtek az „Iszlám Állammal” a suruçi robbantásban.⁴⁵ Ezt követően július 28-án Erdoğan nyilatkozatában kijelentette, hogy a 2013-ban megkezdett békefolyamat⁴⁶ véget ért, ennek következtében pedig a kormány és a PKK közti harcok kiújultak Délkelet-Törökországban. Törökországban a harcok 2015 júliusa és 2018 márciusa között több mint 3300 áldozattal jártak.⁴⁷

Ankara a PKK elleni hadjáratát Irak területére is kiterjesztette: úgy próbálta meg a PKK hátszágát elvágni a törökországi kurd fegyveresektől, hogy a szervezet Kandil-hegységbeli állásait kezdte el bombázni Északkelet-Irakban. Míg a 2015. július 24-én induló támadássorozat a nemzetközi közvélemény előtt az „Iszlám Állam” elleni légitámadásokként

⁴¹ Tomás Kaválek – Miroslav Mares: PKK's Friends and Foes in the Middle East Since 1999. *Central European Journal of International and Security Studies*, 12. (2018), 2. 100.

⁴² Cengiz Gunes: The IS Factor: The Kurds as a Vanguard in the War on the Caliphate. In Stefano M. Torelli (ed.): *Kurdistan. An Invisible Nation*. Milano, ISPI, 2016. 73.

⁴³ A külpolitikai szemléletváltást többek között az a regionális változás indukálta, hogy a szíriai kurdok PKK-hoz köthető szervezete, a PYD Kobane 2015 januári felszabadítását követően 2015 nyarára már Tel Abjad és Haszaka körzetét is ellenőrzés alá vonta az „Iszlám Állam” elleni harcban. Gunes (2016) i. m. 81.

⁴⁴ Burak Kadercan: *What's Eating Turkey? Ankara and the Islamic State*. [online], 2015. 07. 30. Forrás: warontherocks.com [2020. 10. 30.]

⁴⁵ Hürriyet Daily News: *PKK claims killing of Turkish policemen in revenge for Syria border attack*. [online], 2015. 07. 22. Forrás: hurriyetaailynews.com [2020. 10. 30.]

⁴⁶ Taşpınar–Tol (2014) i. m. A 2015. június 7-i törökországi nemzetgyűlési választásokon az AKP-nek 2002 óta először nem sikerült a kormányzáshoz szükséges többséget megszereznie. A török vezetés számára a tanulság az volt, hogy az AKP – a 2013 márciusában megindult békefolyamat ellenére – jelentős számban szavazatokat veszített a HDP-vel szemben a kurdoktól (a HDP sikeresen képezett alternatívát a kormánnyal szemben), illetve az MHP-vel szemben a nacionalistáktól (az AKP kurdokkal kapcsolatos „békülékeny” politikája ugyanis elidegenítette a nacionalista szavazókat).

⁴⁷ Kaválek–Mares (2018) i. m. 113–114.

apoztrofálta, addig Ankara az iraki központi kormány vonatkozásában arra hivatkozott, hogy Irak – ígérete ellenére – nem tett eleget a PKK iraki tevékenységének korlátozásáért.⁴⁸

A PKK és a KAR-ban vezető szerepet betöltő KDP között ideológiai és taktikai ellentét egyaránt húzódik. A PKK a KAR területén is aktívan támogatja a KDP-vel szemben álló ellenzéki mozgalmakat, ugyanakkor a két fél között – a pánkurd eszme jegyében, mint már Kobane esetében láthattuk – taktikai együttműködés is fennáll.⁴⁹ Amikor 2015 nyarán a török légierő bombázni kezdte a PKK állásait Irakban, és ezek a támadások iraki kurd civilek halálához is vezettek, Barzáninak muszáj volt követnie a közhangulatot, és kritikusan nyilatkoznia Törökország egyoldalú beavatkozásával kapcsolatban. Az iraki kurd közvélemény ugyanis Ankarát tette felelőssé abban, hogy Törökországon belül a PKK-val megszakadt a „békefolyamat”.⁵⁰

2015 közepén a törökországi kurd helyzet konfliktusossá válása azonban az iraki kurdokkal összefüggésben is előrevetítette az Ankara és Erbil közti kapcsolatokat korlátozta. Míg 2014 folyamán történtek kijelentések az AKP (török kormánypárt, *Adalet ve Kalkınma Partisi*, Igazság és Fejlődés Pártja) tagjai részéről arra vonatkozóan, hogy fontolóra veszik a KAR függetlenségét,⁵¹ 2015 nyarat követően Erbilnek ilyen típusú politikai támogatást nyújtani politikai öngyilkosság lett volna a török kormány számára. A kurdoktól való távolság a török vezetésben elvi szinten tovább növekedett 2016 és 2017 folyamán. Ezt 2015-től a PKK-val kiújuló harcok magyarázzák,⁵² majd újabb elemmel egészült ki, amikor a 2017. áprilisi alkotmánymódosítás (elnöki rendszer bevezetése) érdekében Erdoğan a 2016-os puccskísérlet után a nacionalista párttal, az MHP-vel kötött szövetséget.⁵³ Az AKP új belpolitikai partnere komoly kritikusa volt az iraki kurdokkal való kapcsola-

⁴⁸ Hürriyet Daily News: *Turkey disappointed by Iraqi PM's criticism of airstrikes against PKK*. [online], 2015. 07. 31. Forrás: hurriyetaidailynews.com [2020. 10. 30.] Ez az állítás implicite igaz volt a KRK-ra is, minthogy a PKK iraki főhadiszállása a KAR területén fekvő Kandil-hegységben van, és a szervezet leginkább iraki Kurdistan területén aktív, nem pedig a központi kormány által közvetlenül ellenőrzött térségekben.

⁴⁹ Maszúd Barzáni, a KRK elnöke személyes látogatásával köszönte meg a PKK mahmúri tagjainak, hogy segítették a tartomány védelmét az „Iszlám Állam” elleni harcban. David Romano: *The „Arab Spring's” Effect on Kurdish Political Fortunes*. *Insight Turkey*, 17. (2015), 3. 56. A Mahmúrban kialakított menekülttábor a Törökország területéről az 1990-es években elmenekült kurdok elszállásolására szolgál. A tábor köztudomásúlag a PKK ellenőrzése alatt áll; a szervezet a táborból közvetlenül toboroz a soraiba. A PKK-hoz tartozó katonai erők teljes létszámát a becslések 17 ezer főre teszik Észak-Irakban. Aytac Kadioğlu: *Not Our War: Iraq, Iran and Syria's Approaches towards the PKK*. *The Rest: Journal of Politics and Development*, 9. (2019), 1. 49.

⁵⁰ Park (2019) i. m. 51.

⁵¹ Például Hüseyin Çelik az AKP szóvivője 2015 nyarán utalt arra, hogy Törökország nem feltétlenül ellenezne egy független iraki kurd államot. A szóvivő azonban hamarosan helyesbített az állásponton, és Irak területi integritásának megőrzése mellett kardoskodott. Bayram Sinkaya: *The Kurdish question in Iran and its effects on Iran-Turkey relations*. *British Journal of Middle Eastern Studies*, 45. (2018), 5. 857.

⁵² A kurd mozgalommal való ellentéteket 2015 nyarától a HDP nevű törökországi kurdokat képviselő párt 2015. június 7-ei választásokon történő kitűnő szereplése is elmélyítette. A HDP részben felelőssé tehető azért, hogy az AKP nem tudott önállóan kormányt alakítani. A helyzetre a török kormány biztonságiasítással válaszolt, amelynek a kurd kapcsolatok estek áldozatul, de politikailag hasznosnak bizonyult: a 2015. november 1-jei megismételt parlamenti választásokon az AKP már képes volt egyedül a kormányalakításhoz szükséges többséget kialakítani.

⁵³ Kardaş (2018) i. m. 29.

tok elmélyítésének és természetesen magának a függetlenségi népszavazásnak is.⁵⁴ Ennek a török belpolitikai dinamikának is köszönhető, hogy Törökországnak ebben az etnikai és vallási feszültségekkel teli időszakban nem csupán az egyes turkomán csoportok között, hanem a potenciális szövetségesnek tekintett turkománok és kurdok között is egyensúlyoznia kellett.

A turkománfaktor

A turkománokat nem lehetséges egységes politikai tömbként kezelni, mivel köreikben a síita kötődés révén a bagdadi politikai és gazdasági körök támogatására is számíthatnak, míg etnikai kötődésük miatt Törökország jelenhet meg számukra potenciális támogatóként.⁵⁵ Nem csupán etnikumon belüli, hanem etnikumok közötti konfliktusokról is beszélhetünk az „Iszlám Állam” elleni harc kapcsán. Ilyen interetnikai „forró pontnak” minősül Kirkuk, illetve Tuz Hurmátu⁵⁶ – mindkét területen arabok, kurdok és turkománok élnek együtt törékeny egyensúlyban. 2017. március 21-én a kirkuki kurd tartományi kormányzó a nő-rúz (újév) ünnepének alkalmából kitűzte a kormányzati épületekre a kurd zászlót. Ankara és Bagdad egyaránt elítélően nyilatkozott az iraki kurdok egyoldalú lépésére, minthogy az a kirkuki közösségek közti törékeny egyensúly fenntartását kockáztatta.⁵⁷ Erdoğan kemény nyilatkozatát a 2017 áprilisi alkotmánymódosításról (elnöki rendszer bevezetése) szóló népszavazás közeledte is befolyásolhatta. A törökök a kirkuki turkománokat fegyverrel is támogatták (mintegy 400 főt fegyvereztek fel), akik pedig Kirkukban összecsaptak a kurdokkal a függetlenségi népszavazás előtti hetekben.⁵⁸

⁵⁴ A török–iraki kurd kapcsolatok fenntartása az AKP számára belső feszültségekkel együtt járó folyamat eredményeképpen lehetséges, tekintve, hogy a törökországi legnagyobb ellenzéki párt, a CHP az AKP Irak-politikájának fenntarthatóságával kapcsolatban fogalmazott meg kritikát, míg a nemzeti radikális MHP a Barzánival való együttműködést a PKK vezetőjeként ismert Abdullah Öcalannal való együttműködés szintjére helyezve utasította el. Al Jazeera Turk: *Yediler İçtiller, Bağdadi'ye Biat Etiler* [Etek, ittak, majd Bagdadinak hűséget fogadtak]. [online], 2015. 12. 22. Forrás: aljazeera.com.tr [2020. 10. 30.], illetve Hürriyet: *Bahçeliden Cizre ve Silopi Açıklaması* [Bahçeli nyilatkozata Silopiről és Cizréről]. [online], 2015. 12. 15. Forrás: Hurriyet.com [2020. 10. 30.] A törökországi ellenzéki pártok gyakran szóvá tették, hogy a török–iraki kurd együttműködés ellenére Erbil mégsem tesz meg mindent a legfőbb török kül- és belpolitikai prioritásnak számító PKK elleni harcban, és nem segít hathatósan a PKK-nak a KAR területéről történő kiűzésében. Marianna Charountaki: Turkish Foreign Policy and the Kurdistan Regional Government. *Perceptions*, 17. (2012), 4. 196. Az AKP és a KDP közti szoros, személyes ismertségen is alapuló kapcsolat 2017 szeptemberéig továbbra is erős maradt, a kritikák pedig csak rávilágítottak arra, hogy bármilyen törökországi hatalmi változás vagy bizonytalanság Erbil számára a török kapcsolatokban bekövetkezhető legrosszabb forgatókönyv megvalósulásához vezethet.

⁵⁵ Kardaş (2018) i. m. 25. A turkomán identitás komplexitására, átmenetiségére utal, hogy a turkománok Erbilben gyakran kurdként, Kirkukban pedig arabként identifikálják magukat. Emel Elif Tugdar: Iraqi Kurdistan's Statehood Aspirations and Non-Kurdish Actors: The Case of the Turkomans. In Emel Elif Tugdar – Serhun Al (eds.): *Comparative Kurdish Politics in the Middle East. Actors, Ideas, and Interests*. Palgrave Macmillan, 2018. 13–14. Egy ilyen nehezen meghatározható csoportot rendkívül nehéz identitásalapú politika céljából felhasználni. A turkománokat célzó politika korlátjaira mutat rá a török vezetésnek a szunnita proxykra építő politikája Észak-Irakban, mivel azzal a síita turkománok nem tudnak azonosulni.

⁵⁶ 2016. március 6-án az „Iszlám Állam” vegyi fegyveres támadást indított a tuz hurmátui turkománok ellen. A támadással a terroristák a helyi kurdok, turkománok és arabok közti amúgy is jelen levő feszültségeket próbálta kihasználni. Duman (2016) i. m., valamint Mac Skelton – Zmkan Ali Saleem: *Iraq's Disputed Internal Boundaries after ISIS: Heterogeneous Actors Vying for Influence*. LSE Middle East Centre Report, London, LSE Middle East Centre, 2019.

⁵⁷ Rudaw: *Erdogan: Take down the Kurdish flag in Kirkuk or pay a price*. [online], 2017. 04. 04. Forrás: rudaw.net [2020. 10. 30.]

⁵⁸ Park (2019) i. m. 52.

Tel Afar környékén mintegy 510 ezer ember él, míg Tel Afar városában mintegy 230 ezer – az utóbbiban a lakosok döntő többsége turkomán.⁵⁹ Az „Iszlám Állam” Tel Afart 2014. június 16-án foglalta el, s ennek során a szunnita és síita turkománok (nagyjából 75–25%-os arányban) többségének menekülnie kellett. A város és környékének stratégiai jelentősége abban rejlett, hogy az „Iszlám Állam” két „fővárosát”, Moszult és Rakkát összekötő főút azon keresztül húzódik.⁶⁰

Az „Iszlám Állam” megjelenése a tel afari turkománok esetében is kielezte a belső ellentéteket: az „Iszlám Állam” égisze alatt ugyanis a tel afari szunnita turkománok (is) atrocitásokat követtek el a szindzsári jezidik (etnikai kurdok) ellen. A síita turkománok viszont – az ankarai vezetés érdekeinek ellentmondva – az iraki Népi Megmozdulás Egységei (rövidített arab nevén: Hasd) síita kötelékeibe is betagozódtak.⁶¹ Ezek a turkomán közösségen belüli centrifugális erők lehetetlenné teszik azt, hogy Ankara hatékony és egységes turkománpolitikát alakítson ki Irakban. Mindezek ellenére a török kormánypárt nacionalista retorikája Észak-Irakkal kapcsolatosan két fő gondolat köré épült: egyrészt a turkománok támogatására, velük szemben pedig a kurdok etnikai (és főképpen a PKK politikai) tényre-ésének akadályozására.

A kurdok közti versengés Szindzsárban

A PKK és a KDP közti látszólagos együttműködés egyik példája Szindzsár régiójában volt tetten érhető – a kezdeti együttműködéssel jellemezhető viszony azonban későbbiekben egyre inkább vetélkedéssé alakult át.

Szindzsár fölött 2005-öt követően a KAR (és azon belül is leginkább a KDP) gyakorolt ellenőrzést (bár a térség a „vitatott területek” közé tartozik), így a jezidik számára Erbil vált az orientációs ponttá. A *status quó*t az „Iszlám Állam” megjelenése itt is felborította. A szindzsári jezidik elleni 2014. augusztus 3-án induló támadás eredményeképpen néhány nap leforgása alatt mintegy 10 ezren veszítették életüket, valamint 6255 ember esett fogságba. A további mészárlás elől mintegy kétszázezer jezidi menekült a szomszédos Szíriába, Törökországba, illetve a KAR területére. Bár Szindzsár területét az iraki kurd pesmergáknak kellett volna védelmezni, azok az „Iszlám Állam” katonáinak megérkezése előtt magukra hagyták a jezidiket. A menekülőket csak az mentette meg, hogy a PKK és PYD biztosította számukra a visszavonulás útját.⁶²

2015 novemberében az amerikaiak által támogatott iraki kurd pesmergák és a PKK, illetve a szíriai YPG erői közös erővel újták ki az „Iszlám Állam” erőit Szindzsár területéről. Ezt követően a KDP és a PKK közti kapcsolatok a térség irányításában a taktikai

⁵⁹ Duman–Aygün (2017), i. m. 7.

⁶⁰ Dave van Zoonen – Khogir Wirya: *Turkmen in Tal Afar. Perceptions of Reconciliation and Conflict*. MERI Policy Report, 2017.

⁶¹ Hamdi Malik: *Turkmens unite against Kurdish designs on Kirkuk* [online], 2017. 10. 09. Forrás: al-monitor.com [2020. 10. 30.]

⁶² Arzu Yilmaz – Bayar Mustafa Sevdeen: The Yazidi quest for protection in Sinjar in the Post-ISIS Iraq. In Bayar Mustafa Sevdeen – Thomas Schmidinger (eds.): *Beyond ISIS: History and Future of Religious Minorities in Iraq*. Transnational Press London, 2019. 182–184. Ennek következtében a pesmergák megítélése jelentősen romlott a jezidik körében, míg a PKK „a jezidik megmentőjének” képében tűnt fel. Kaválek (2017) i. m. 17.

együttműködés és a retorikai ellenségeskedés között mozgott.⁶³ Ekképpen Szindzsár városa a KDP-hez hű jezidiek ellenőrzése alá került, míg a „vidéket” a KDP-hez és a PKK-hoz hű csoportok osztották fel egymás között. 2017 márciusában azonban a KDP befolyása alatt álló Rojava pesmergák sikertelen támadást intéztek a Szindzsárban található PKK-pozíciók ellen. A támadást a PKK-t gyengítő török légitámadások követték.⁶⁴ Ez is mutatja, hogy Szindzsárban Ankara és Erbil közös nevezőt talált a PKK elleni fellépésben, bár a valóságban mindez meglehetősen korlátozott maradt. Ankara másik célja a térségben Irán befolyásának csökkentése volt.⁶⁵ Irán ugyanis – saját stratégiai megfontolásait követve – a YPG-t és a jezidiek PKK-hoz közel álló csoportjait (YBŞ) kezdte támogatni, hogy a térségben Törökország és a KDP (Erbil) pozícióit gyengítse.⁶⁶

Szindzsár stratégiai jelentősége a térség „átmeneti” pozíciójából fakadóan kiemelkedő a mediterrán térség eléréséhez Irán számára. Ezen geopolitikai számítás ellenében Törökország is Szindzsár ellenőrzésére törekedett, hiszen a térség birtoklása révén nem csupán az iráni utánpótlás kelet–nyugati irányú mozgása, hanem az északi-szíriai és észak-iraki térség hatalmi dinamikáiban is éltre kívánt törni (PKK és PYD közti kapcsolat az északkelet-iraki Kandil-hegységtől az északnyugat-szíriai Afrínig).⁶⁷

Az iraki Népi Megmozdulás Egyégei 2017 júniusában vonták ellenőrzésük alá a Szindzsártól délre fekvő területeket, majd 2017 októberétől – az iraki kurd függetlenségi népszavazást követően – Szindzsár teljes területére kiterjesztették ellenőrzésüket. Bár ekkor az iraki kurd pesmergák visszavonulót fújtak, a PKK pedig 2018 márciusában jelentette be visszavonulását, ez utóbbi esetében azonban ez nem jelenti azt, hogy a YBŞ révén a PKK ne lenne továbbra is jelen a térségben.⁶⁸ Ankara és Erbil számára tehát a Szindzsár fölötti befolyásért folytatott küzdelem végül eredménytelenül zárult.

Katonai együttműködés Ankara vezetésével Észak-Irakban

A szektariánus alapon politizáló Núri al-Maliki iraki miniszterelnök (2006–2014) távozásával és Haider al-Abádi miniszterelnök kinevezésével a 2014-es év végén Bagdad és Ankara viszonylatában beállt pozitív változások 2015 végére több külső és belső változás eredményeképp ismét negatív fordulatot vettek. Az „Iszlám Állam” megjelenése, valamint a PKK észak-iraki tevékenysége következtében a török–iraki kapcsolatokban újra a biztonsági kérdések kezelése került előtérbe, s ennek keretében Törökország az „Iszlám Állam” elleni harcot felvállaló bagdadi kormány számára katonai (kiképzési), logisztikai

⁶³ Kaválek–Mares (2018) i. m. 116.

⁶⁴ Kaválek (2017) i. m. 34.

⁶⁵ Manis–Kaválek (2016) i. m. 4.

⁶⁶ Yılmaz–Sevdeen (2019) i. m. 177–178. Irán a török–PKK ellentétek fenntartásában érdekelt, hiszen fegyverszünet vagy béke esetén a török csapatok nem kötik le a PKK gerillacsapatait, így azokat a kurd terrorszervezet az iráni kurd terrorszervezettel, a PJAK-kal szövetségben iráni területen nagyobb intenzitással vetheti be.

⁶⁷ Mahmut Bozarslan: *Iran, Turkey have own plans for Iraq's strategic Sinjar* [online], 2017. 11. 13. Forrás: al-monitor.com [2020. 10. 30.]

⁶⁸ Yılmaz–Sevdeen (2019) i. m. 177–178. Az új hatalmi konstellációhoz a jezidiek egy része úgy alkalmazkodott, hogy csatlakozott a Bagdad támogatását élvező Hasd egységeihez. Amberin Zaman: *Turkey fumes as Sinjar Yazidis declare 'democratic autonomy'*. [online], 2017. 08. 21. Forrás: al-monitor.com [2020. 10. 30.]

és hírszerzési segítséget nyújtott.⁶⁹ Ennél is jelentősebb lépés volt Törökország részéről bizonyos észak-iraki szunnita csoportoknak, illetve az iraki kurdok pesmerga alakulatainak a kiképzése és felfegyverzése. A török hadsereg emellett – légi támogatás révén – aktívan közreműködött 2015 novemberében a Szindzsárt ellenőrző dzsihadisták elleni sikeres hadjáratban is. Egyes hírek szerint a harcokban részt vevő mintegy 7000 pesmerga nagyjából egyharmadát a török hadsereg tisztjei képezték ki és látták el fegyverekkel.⁷⁰ A 2015-ös év Ankara és Erbil viszonylatában tehát a már eddig is jelen levő gazdasági, energiapolitikai és politikai együttműködésen túl a katonai szintű együttműködés lehetőségét is megteremtette. Az Erbilnek nyújtott közvetlen katonai segítség rendkívüli jelentőségű, hiszen megvalósulása egy olyan, a török vezetésben jelen levő pszichológiai gát áttörésével járt együtt, amely egy évtizeddel azelőtt elképzelhetetlen lett volna Ankara részéről.⁷¹

A török katonai jelenlét Észak-Irakban azonban egyre inkább aggasztotta az iraki központi kormányt. Bagdad részéről súlyos kritikák érték Ankarát, amikor 2015 december 4-én mintegy 150 főt és 25 harckocsit küldött a Moszul városától 12 km-re északra fekvő Basikában található katonai támaszpontra. A hivatalos magyarázat szerint ezek a török csapatok a pesmergák, illetve bizonyos szunnita fegyveres csoportok⁷² kiképzésének céljából érkeztek. A törökök e lépése Moszul város közelgő visszafoglalása érdekében tett előkészületek keretében értelmezhető. Ez a készenléti erő az „Iszlám Állam” ellen harcoló iráni és iraki síita milíciák tevékenységét korlátozandó jelent meg Moszul előterében, és kifejezte Ankara szándékát, hogy részt kíván venni Moszul visszafoglalásában.⁷³ Miután az Irán által támogatott milíciák az „Iszlám Állam” elleni harc részeként fokozott számban jelen vannak Irakban, Törökország – Teherán befolyását ellensúlyozandó – rákényszerült arra, hogy az iraki szintén saját katonai proxyjait kialakítsa, vagy ha szükséges, akár közvetlen katonai beavatkozás révén biztosítsa a helyi érdekeit. Ebben a törekvésében Ankara a KAR-ra alapvetően számíthatott, mivel Erbil és a szunnita kurdok számára a síita milíciák (Hasd) és a központi kormányzat megerősödése hasonló veszélyeket hordozott magában, mint az „Iszlám Állam” előretörése 2014-ben.

Az Ankara és Erbil közti együttműködésnek más példája is említhető. A 2015. november 24-én Törökország szíriai határánál lelőtt orosz vadászpilótát átmenetileg az orosz-török kapcsolatok megromlását hozta. Ennek regionális szinten az egyik hatása viszont Ankara és Erbil kapcsolatának szorosabbá válása volt. Amikor Moszkva azzal vádolta meg

⁶⁹ Ali Balcı – Recep Tayyip Gürlér – Zana Baykal: Türkiye'nin Irak Politikası 2015 [Törökország 2015-ös Irak-politikája]. In Burhanettin Duran – Kemal İnat (eds.): *Türk Dış Politikası Yılığ 2015* [Török külpolitikai évkönyv, 2015]. SETA, 2016. 162–163.

⁷⁰ Aydın Hasan: *Sincar Zaferini Kazanan Peşmergeyi TSK Eğitti* [A szindzsári győzelemben részt vevő pesmergákat a török hadsereg képezte ki]. [online], 2015. 11. 14. Forrás: milliyet.com [2020. 10. 30.]

⁷¹ Mindezt az iraki kurd vezetés pozitív jelként is értelmezhetette a KAR független államiság felé vezető útján.

⁷² A szunnita erők közül a legjelentősebbet az Aszíl an-Nudzsaifí, volt ninivei kormányzó mintegy 2000–6000 fős kontingense (*Hasd al-Vatani*) képviselte. A törökök arra hivatkoztak, hogy katonáik Nudzsaifí meghívására érkeztek a térségbe. Ceng Sagnic – Ronen Zeidel: *The Politics of the Turkish Military Presence near Mosul. Tel-Aviv Notes*, 9. (2015), 22. 3. A *Hasd al-Vatani* azonban nem tekinthető az egyébként meglehetősen megosztott iraki szunniták fő képviselőjének, hanem sokkal inkább Ankara proxyjaiként működött. Terveik között szerepelt, hogy a háború után Ninive tartományból a KAR-hoz hasonló föderatív régiót alakítsanak ki. Ez Törökország számára az észak-iraki befolyás ütöképes bástyája lehetett volna. Manis–Kaválek (2016) i. m. 9.

⁷³ Amberin Zaman: *From Tribe to Nation: Iraqi Kurdistan on the Cusp of Statehood*. Wilson Center, Middle East Program Occasional Paper Series, 2016. 19.

a törököket, hogy az „Iszlám Állam” olaját felvásárolják, akkor a Barzáni-kormány tisztázta a kérdést: a török–iraki határon lefényképezett olajat szállító tartálykocsikról azt nyilatkozták, hogy hozzájuk tartoznak.⁷⁴ Ez a szívélyes viszony Barzáni 2015. december 10-i ankarai látogatása során is tapasztalható volt. A találkozó különlegességét az adta, hogy az iraki zászló mellett a KAR zászlóját is felvonták Barzáni tiszteletére, valamint Ahmet Davutoğlu török miniszterelnök többször is használta a „Kurdisztán” kifejezést.⁷⁵

A felek közti partnerség mélységét mutatja, hogy Barzáni az elsők között⁷⁶ nyilvánította ki támogatását Erdoğan elnök felé a 2016. július 15-ei törökországi puccskísérletet követően.⁷⁷ A KRK arról is biztosította a török felet, hogy a Fethullah Gülenhez (az Erdoğan-féle török vezetés ellenlábas) köthető török alapítású iskolákat bezárják iraki Kurdisztánban.⁷⁸ Barzáni ezt követően a török vezetés érdekeinek megfelelően kijelentette, hogy a török beavatkozás Szíriában (Eufrátesz-pajzs hadművelet, 2016. augusztus 24-től) nem a kurdok ellen irányul, hanem a YPG és az „Iszlám Állam” ellen.⁷⁹

A puccskísérletet követően általánosságban megfigyelhető, hogy Törökország a korábbinál asszertívebben kezdett viszonyulni a körülötte zajló hatalmi átrendeződéshez.⁸⁰ Ankara katonai megoldásokat előtérbe helyező regionális politikája több tényező együttes eredménye. Ezek között belső okokat is találunk (a hadsereg fölötti kormányzati kontroll teljes megvalósulása), illetve regionális okokat is számításba kell venni (a szomszédos közel-keleti térségben tapasztalható folyamatos a háborús helyzet). Az arab tavasz eseménysorozatait követő zavaros időszakban, közel-keleti viszonylatban a török tőke beáramlása és a *soft power* érdekérvényesítő képessége visszavetődik, így természetes módon a *hard power* eszközök kerülnek előtérbe ebben a jelentős biztonsági kihívásokkal teli környezetben.

Törökország és Moszul visszafoglalása

Moszulnak mint Észak-Irak legjelentősebb szunnita városának a felszabadítása⁸¹ körüli politikai viták komoly nézeteltérésekhez vezettek az Ankara–Bagdad viszonyban, míg az Ankara–Erbil viszonylatban megerősítették a felek egymás iránti politikai elköteleződését. Ankara számára a Moszul felszabadításával meginduló hadműveletek alapvetően három kihívást hordoztak: először is a török vezetés attól tartott, hogy az ostrom körüli események során a PKK iraki aktivitása megnő, és sikerül a Szindzsár-hegység körüli pozícióikat (a már meglévő Kandil-hegységbeli bázisok mellett) megszilárdítani. Másodszor,

⁷⁴ Al Jazeera Turk: *IKBY: O Tankerler Bizden Gitti* [KAR: Azok a tartálykocsik tőlünk mentek]. [online], 2015. 12. 03. Forrás: aljazeera.com [2020. 10. 30.]

⁷⁵ Martin Riegl et alii: Kurdistan Region's Quest for Independent Statehood: Trapped in Internal and Geopolitical Rivalries. In Martin Riegl – Bohumil Doboš (eds.): *Unrecognized States and Secession in the 21st Century*. Springer, 2017. 163.

⁷⁶ A 2016. július 15-én zajló törökországi puccskísérlet első körben az iraki kurdok, turkomanok és a szunnita arabok vezetői ítélték el Irakban, míg a központi kormány Bagdadban csak később reagált támogatólag a fejleményekre. Gürler–Baykal (2017) i. m. 188.

⁷⁷ A törökországi puccskísérlet iraki kurd médiában való reakcióinak összefoglalásáról lásd: Othman Ali: *The Failed coup presentation in KRG Media: Signs of Growing interdependence between KRG and Turkey*. [online], 2016. 07. 29. Forrás: orsam.org [2020. 10. 30.]

⁷⁸ Gürler–Baykal (2017) i. m. 198.

⁷⁹ Zaman (2016) i. m. 19.

⁸⁰ Kardeş (2018) i. m. 32–33.

⁸¹ A Moszul városának az „Iszlám Állam” alóli felszabadítása hivatalosan 2016. október 16-tól 2017. július 17-éig tartott.

Törökország számára kedvezőtlen fejleménynek bizonyult a Moszul környéki demográfiai (szektariánus) összetétel megváltoztatása (a síita központi kormány csapatai és egyéb síita milíciák révén) a helyi szunniták kárára.⁸² Harmadik kihívásként Ankara a háborús pusztítások miatt menekülő emberek tömegére hivatkozott. A török retorikában – követve a kormánypart egyre határozottabb nacionalista irányvonalát – a török nép Moszulra vonatkozó „történelmi joga” is előkerült mint hivatkozási alap.⁸³ Nem meglepő tehát, hogy a Bagdad és Ankara közti viszony a kemény nyilatkozatok közepette mélypontra süllyedt.⁸⁴

Moszul ostromának előkészítésével az iraki kormányerők – különösen pedig a Népi Megmozdulás Egységei – 2016 októberének végén megkezdték a turkománok által lakott Tel Afar felszabadítását is. Törökország – tartva a Hasd által a turkománok körében végzett etnikai tisztogatásoktól – elégedetlenségét fejezte ki, és csapatokat mozgósított az iraki határra.⁸⁵ Ankara felháborodása érthető volt, hiszen a Hasd előnyomulása rivális iráni érdekeket is szolgált; az irániak számára Tel Afar stratégiaileg fontos átjárót biztosít Irakból Szíriába, a síita turkománok pedig támaszt nyújthatnak Teherán számára a régió ellenőrzésében.⁸⁶

Iráni proxyk nagy számban vettek részt Moszul ostromában.⁸⁷ Teherán jelenlétének Ankara viszonylatában az volt a célja, hogy regionális riválisának pozícióit gyengítse mind Észak-Irakban, mind pedig Irak központi és déli területein, ahová Törökország számára földrajzilag Moszulon keresztül vezet az út. Összességében Iránnak – jogszerű és Bagdad által jóváhagyott jelenléte révén – nagyobb befolyása volt az eseményekre, mint Törökországnak, amelynek részvételét a Moszul környéki csatákban az iraki központi kormány kimondottan megtiltotta.⁸⁸

Végül Törökország 2017 elejére felismerte, hogy Moszul visszafoglalásában passzív szerepet kénytelen játszani, proxyjait a határozott ellenkezéssel szemben nem volt képes hatékonyan mozgósítani.⁸⁹ Ankara felismerését regionális fejlemények is elősegítették: 2016 októberét követően a török vezetés egyre inkább az oroszok és az irániak képviselte

⁸² Gürler–Baykal (2017) i. m. 192–193.

⁸³ Törökország Moszulra vonatkozó történelmi jogairól lásd: Joachim v. Elbe –Ethem Coban: The English-Turkish Conflict of Mosul. *Kurdish Studies*, 6. (2018), 2.

⁸⁴ Ennek egyik legérzékenyebb példája az volt, amikor Erdoğan megüzente Abádi miniszterelnöknek, hogy „tudd a határaidat”. A helyzet odáig fajult, hogy az iraki közvéleményt még a török áruk bojkottjára is felszólították. Gürler–Baykal (2017) i. m. 191–192.

⁸⁵ Kaválek (2016) i. m. 1.

⁸⁶ Az utánpótlási útvonal – amely a Szíriában harcoló iráni egységeket látta el anyagi javakkal és kiutat biztosított a Földközi-tengerhez – Iránból kiindulva a KAR területének (Irán-párti) PUK által ellenőrzött déli részén át Tel Afar és Szindzsár előterében húzódik végig az iraki-szíriai határig, ahol az „Iszlám Állam” kiterjedésének zsugorodásával 2017 elején elérhette a szíriai központi kormány szövetségeseinek számító PYD által ellenőrzött észak-szíriai régiót.

⁸⁷ A harcokban 15 ezer pesmerga, 30 ezer fő iraki haderő és ez utóbbi részeként a Basikában kiképzett *Hasd el-Vatani* is részt vett. Duman (2017) i. m. 14.

⁸⁸ Bagdad Törökország beavatkozása esetén Törökország szétesésével fenyegetett. Ez burkolt utalás lehet arra, hogy Bagdad a PKK-val szövetségbe belülről kezdené ki Törökország biztonságát. Muhanad Seloom: *Turkish and Iranian Interests Cross Paths in Mosul*. Alsharq Forum Expert Brief, 2016. 2. Bagdad leginkább Szindzsárban tudott együttműködni a PKK-hoz köthető, helyi, jezidi milíciákból szervezett YBŞ-sel, amelyet 2015 júniusától kezdve a Népi Megmozdulás Egységei részének ismert el. Manis–Kaválek (2016) i. m. 8.

⁸⁹ Moszul elfoglalása így is komoly anyagi és emberi áldozattal járt (halálos áldozatok, menekültek), mindezek tetézése egy elhúzó proxy háborúval Törökország közvetlen szomszédságában Ankarának bizonyosan nem volt érdeke. Manis–Kaválek (2016) i. m. 12.

együttműködés mellett tette le a voksát Szíriában,⁹⁰ miközben eltávolodott hagyományos nyugati szövetségeseitől. Mindenesetre a Moszul ostrománál játszott kényszerű passzivitás rámutatott Ankara Irak-politikájának korlátjaira.

Energiapolitikai kapcsolatok

Az Ankara és Erbil közti pozitív kapcsolatok egyik leglényegesebb oka, hogy Erbil – Törökország közvetlen szomszédságában – jelentős mennyiségű szénhidrogénkészlettel rendelkezik.⁹¹ A KAR területén található teljes kőolajkészletet 6,7 milliárd hordónyira,⁹² míg a földgázkészleteket 708 bcm-re⁹³ becsülik (a földgáztartalék akár a 2800–5600 bcm-et is elérheti).⁹⁴ Ilyen jelentős szénhidrogénháttérrel a KAR-ban rejlő kitermelési és kereskedelmi potenciál óriási, ám a régió geopolitikai környezete már korántsem ennyire kedvező.

Az „Iszlám Állam” támadása a KAR olajexportját nem befolyásolta negatívan, sőt éppen kibővítette a KAR számára rendelkezésre álló olajforrásokat (Kirkuk elfoglalása révén). 2015 nyarától azonban a török kormány és a PKK közti harcok kiújulása, illetve az egyre romló biztonsági helyzet nem kedvezett az iraki kurdok és Törökország között zajló olajkereskedelemnek. A becslések szerint 501 millió dollár kár keletkezett, amikor 2015. július 29-én a PKK a Kirkuk–Yumurtalik olajvezeték ellen intézett bombatámadást Şirnakban.⁹⁵

A 2014 és 2017 közötti időszakot Bagdad és Erbil viszonylatában a törekény energia-politikai együttműködés jellemzi.⁹⁶ A gyakorlatban ez azt jelenti, hogy az érintett felek viszonylatában továbbra sem történt meg az energiaforrások elosztásának végleges, alkotmányos rendezése, hanem a felek ad hoc, közös érdekeken alapuló együttműködéseket kötöttek.

Például az Erbil és Bagdad közti 2014 végére körvonalazódó megegyezés értelmében Erbil vállalta, hogy az exportra szánt olajtermeléséből 300 ezer hordó olajat Bagdad részére, 250 ezer hordót pedig az Iraki Nemzeti Olajvállalat (SOMO) közreműködésével

⁹⁰ A szíriai háborúban életbe léptetett fegyverszünet és az asztanai tárgyalások megindulása 2016 decemberében, 2017 januárjában a török vezetést az orosz–iráni tengely felé mozdította el.

⁹¹ Bár az Ankara és Erbil közti kapcsolatokban a kőolajkereskedelem abszolút dominanciát élvez, fontos azt is megjegyezni, hogy Törökországból Észak-Irak területére elektromos áramot exportálnak (a KAR áramszükségletének 40%-a Törökországból érkezik). Tolga Demiryol – Hasan Deniz Pekşen: Enerji ve Güvenlik Ekseninde Türkiye-Irak İlişkileri (1990–2018) [A török–iraki kapcsolatok a biztonság és energia vonatkozásában (1990–2018)]. *Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi*, 5. (2018), 2. 146. Ez egész Irak területére vetítve 2014-ben 778 millió kWh-nyi elektromos áramot tett ki. Egeresi Zoltán: Törökországnak a regionális energiaelosztó szerepre irányuló törekvései. *Külgügyi Szemle*, (2018), 3. 89.

⁹² Gürbey–Yildirim (2019) i. m. 58.

⁹³ Az angol rövidítés alapján bcm: milliárd köbméter.

⁹⁴ Khazal Abdullah Auzer: *Institutional Design and Capacity to Enhance Effective Governance of Oil and Gas Wealth. The Case of Kurdistan Region*. Springer, 2017. 119. A KAR földgázkészleteit magas kéntartalom jellemzi, ezért a kitermelt gáz feldolgozása költséges folyamat.

⁹⁵ Haberler: *IKBY'den Çok Sert Petrol Tepkisi: Zarar 501 Milyon Dolar* [Káros hatás a KAR-re: a kár 501 millió dollár]. [online], 2015. 08. 19. Forrás: haberler.com [2020. 10. 30.] 2016-ban februárjában ezt egy újabb támadás követte, 23 napos kimaradást okozva a KAR olajexportjában. A két támadás miatt Erbil összesen 250, illetve 300 millió USD bevételtől esett el. John Roberts: *Iraqi Kurdistan Oil and Gas Outlook*. Atlantic Council, 2016, 11. A PKK 1988 és 2016 között 44 támadást intézett energiainfrastruktúra ellen, ebből 24 alkalommal 2012 és 2016 között csapott le. Odintsov (2018) i. m. 103.

⁹⁶ Gürbey–Yildirim (2019) i. m. 64.

Törökországba szállít (ahonnan az olaj Ceyhan kikötőjéből a világpiacra jut). Minthogy azonban a bagdadi kormány a költségvetési kötelezettségeinek (a központi költségvetés 17%-ának KRK részére történő folyósítása) nem tett eleget, így – romló anyagi helyzetére hivatkozva – Erbil csökkenteni kezdte a Bagdadnak szállított olajmennyiséget, és a szállítás szeptemberre teljesen meg is szűnt.⁹⁷ Úgy tűnik azonban, a KAR az utóbbi években nem volt képes olyan mértékben növelni törökországi olajexportját, hogy az a költségvetés számára elegendő bevételt biztosítson. A helyzetet tovább súlyosbította, hogy az olaj árának nemzetközi esése miatt Erbil nem jutott ahhoz a mennyiségű jövedelemhez, amely a korábbi olajár mellett prognosztizálható volt. Az alacsonyabb nemzetközi árhoz a jogi bizonytalanság⁹⁸ is hozzájárul: a vásárlóknak ugyanis bele kell kalkulálniuk az árba azt is, hogy a KAR-ból érkező olaj világpiacon történő eladása esetleg akadályokba ütközik.⁹⁹ A kedvezőtlen biztonsági körülmények, a KRK gazdasági helyzete (fizetéseképtelensége), valamint az alacsony olajár jelentősen visszavetette a nemzetközi olajvállalatok tevékenységét az autonóm régióban. A Genel Enerji nevű török–brit vegyesvállalat például 2015 októberében a KRK fizetéseképtelenségére hivatkozva csökkentette aktivitását a térségben.¹⁰⁰

A KAR a már meglévő törökországi irányú kőolajexport mellett más lehetőségeket is igyekezett kiaknázni. Elemzők körében megjelentek olyan állítások is, miszerint a KAR Rojavára támaszkodva képes lehetne az olajexportra. Amellett, hogy ennek a kapcsolatnak politikai akadályai vannak (a KAR és a rojavai vezetés közti mély ellentétek, illetve Törökország ellenkezése egy ilyen projekt megvalósulása esetén), a két kurd régió közti infrastrukturális összeköttetés hiánya miatt a közeljövőben kivitelezhetetlennek tűnik bármilyen szíriai irányú olajexport. Bár a két kurd régió Fis Kaburnál ténylegesen határos egymással, így az összeköttetés lehetősége adott, ám Rojavának nincs kijárata a Földközi-tengerhez, minthogy az oda vezető utakat Törökország, illetve a szíriai kormány ellenőrzi.¹⁰¹ Ez erősen kérdésessé teszi azt, hogy az iraki Kurdistanból származó olaj Rojaván át a világpiacra jusson.

Másik alternatívaként az Irán felé történő szállítás említhető, s e tekintetben már 2015 folyamán megegyezés született egy összekötő kőolajvezeték megépítéséről, ám végül a projekt költségei és az iraki központi kormány ellenkezése miatt a tervekből semmi sem valósult meg. Így az Irán felé történő olajszállítások továbbra is tartálykocsik segítségével történnek.¹⁰² A későbbiekben a kapcsolatot újra meg újra próbálták feleleveníteni, s ebben nagy szerepet játszott az, hogy az iráni export fő kedvezményezettjei a PUK és a Gorran,

⁹⁷ Frappi (2016) i. m. 113.

⁹⁸ A Bagdad és Erbil közti kőolajtermelést érintő jogi vitákról lásd: Ellen Scholl: *Shaping Iraq's Oil and Gas Future*. Atlantic Council, 2018. 7. Az energiaforrásokon túl más természeti erőforrások (pl. víz) elosztása is potenciális feszültségforrás lehet a felek között.

⁹⁹ Ennek egyik kiemelkedő példája, hogy Bagdad eljárást kezdeményezett az egyik legnagyobb független olajszállító vállalat, a Vitol ellen. Ennek hatására – vagyis Bagdad nyomásának engedve – Kanada 2019. június 29-én lefoglalta a hatáskörébe tartozó szállítmányt. Gürbey–Yildirim (2019) i. m. 72.

¹⁰⁰ Mills (2016) i. m. 28.

¹⁰¹ Phillips (2015) i. m. 231.

¹⁰² Shwan Barzinji: *KRG to Export Oil Through Iran*. [online], 2015. 11. 10. Forrás: basnews.com [2020. 10. 30.] A szállítások mértéke akár a napi 500 tartálykocsinyit is elérheti.

amelyeknek célja a KDP olajexport-monopóliumának megtörése.¹⁰³ A KDP és a PUK közti erőforrásharc fő terepének egyébként Kirkuk környéke bizonyult.¹⁰⁴

A KAR évente nagyjából 3–4 bcm földgázt termel, amely csupán a hazai fogyasztás kielégítésére elegendő.¹⁰⁵ A Törökországgal való földgáz-összeköttetést célzó projektet jelentősen gátolja a KAR gyenge pénzügyi kapacitása, a kedvezőtlen biztonsági helyzet és a gyér földgáztermelő infrastruktúra. Több nemzetközi vállalat földgázkitermelést célzó törekvése anyagi problémákba ütközött; a helyzeten lendíthet a Rosznyeft orosz olajipari vállalat részvétele a KAR területén folyó földgázkitermelésben. Mindezzel együtt azonban kijelenthető, hogy a 2013 végén a törökökkel született megállapodásban vízionált 10 bcm mértékű földgázexportra középtávon a telített földgázpiac miatt Törökországnak nem lesz szüksége.¹⁰⁶

2017 februárja és októbere között a KRK és a Rosznyeft számos megegyezést kötött. A megegyezések és szerződések pontos tartalmáról nincsenek információink. Az orosz cég több milliárd dollárral „bevásárolta magát” a KAR kőolaj- és földgázszektorába. A Rosznyeft előre fizetett Erbilnek 1,5 milliárd dollár értékben az elkövetkező évek olajexportjáért, így az korábbi elmaradásait ki tudta fizetni. Az orosz vállalat továbbá 1,8 milliárd dollárért az iraki kurd kőolajexport-vezetékben 60%-os részesedést szerzett. A Rosznyeft a kőolaj-kitermelési és -szállítási kapacitás növelése, illetve a földgázkitermelés növelése mellett kötelezte el magát.¹⁰⁷

A Rosznyefttel kötött energiaalku bizonyítéka lehet annak, hogy a KRK tekintettel volt Törökország érdekeire. 2017 elején ugyanis az erősödő iráni–orosz–török tengely kialakulása (és egyáltalán Ankara kibékülése Moszkvával a 2015. november 24-i szíriai incidens után) minden bizonnyal jelzésértékű volt az erbíli vezetés számára, hogy legfőbb partnere, Ankara nem ellenzi az orosz érdekek megjelenését a KAR energiaszektorában.¹⁰⁸ Mindemellett Erbil számára az is nyilvánvalóvá vált, hogy az EU-tól nem várhatnak lényegi támogatást a KAR energiaexportjának fejlesztésére, így az erbíli vezetés – felismerve az új stratégiai környezet adta lehetőségeket – az orosz befektetések mellett köteleződött el.¹⁰⁹

¹⁰³ Ali Semin: Irak'ta Kürt Partileri Arasındaki Rekabet Dinamikleri ve Kerkük Petrolü [Az iraki kurd pártok közti versengés dinamikája és Kirkuk olaja]. *BILGESAM Analiz*, (2017), 1363. 4.

¹⁰⁴ Gürbey–Yildirim (2019) i. m. 74.

¹⁰⁵ Mills (2016) i. m. 25.

¹⁰⁶ Scholl (2018) i. m. 27.

¹⁰⁷ Gürbey–Yildirim (2019) i. m. 67.

¹⁰⁸ Semih Idiz: *Turkey quietly concerned with Russia's Kurdish policy*. [online], 2017. 10. 24. Forrás: al-monitor.com [2020. 10. 30.] Az orosz befektetésnek a KAR-ban a török–orosz kapcsolatok földgázpolitikai aspektusából is fontos szerepe van. Az orosz piacvédő stratégia szerint Oroszországnak vagy domináns ellátóvá kell válnia a célsországban, vagy a lehetséges energiaszállítási alternatívákat (diverzifikációs lehetőségeket) kell ellenőrzés alá vonnia. Törökország az orosz földgázexport szempontjából a második legfontosabb piac, ez pedig indokolja, hogy a 2017-ben még épülő török–orosz összekötő földgázvezeték (Török Áramlat) alternatívái elől el kellett zárni az utat. Dudlák Tamás: Törökország helye az Európai Unió, Oroszország és Azerbajdzsán közti gázjátszmában, *Világpolitika*, 2. (2017), 1. 60–90. A KAR földgázexportja feletti ellenőrzés a Roszatom által a törökországi Akkuyuban épített atomerőmű leendő teljes kihasználtságát is segítheti.

¹⁰⁹ A referendum utáni új politikai helyzetben a Rosznyeft Bagdad és Erbil energiahordozókat érintő megegyezésében érdekelt. Az előbbi rendelkezik a kirkuki olajmezők fölött, a másik pedig a kitermelt olaj értékesítéséhez szükséges infrastruktúrával.

A függetlenség ígérete és a visszarendeződés

Az iraki kurdok függetlenségéről való népszavazás kérdése számtalanszor felmerült már az utóbbi évtizedben; 2014 nyarán pedig Barzáni elnök – a KAR és a központi kormány közti kapcsolatok mélypontra jutásával – bejelentette, hogy megkezdi a függetlenségi népszavazás előkészítését. Ez a lépés Barzáninak azon állandó célját szolgálta, hogy az iraki kurd, illetve pánkurd nacionalista érzelmekből politikai haszonra tegyen szert,¹¹⁰ valamint azt az iraki központi kormánnyal való alkufolyamat során a nyomásgyakorlás eszközeként hasznosítsa.¹¹¹ Az „Iszlám Állam” jelentette veszélyhelyzetben azonban – nemzetközi nyomásra – Barzáni a népszavazásnak a veszélyhelyzet utáni megtartásáról döntött. Így aztán 2017 folyamán – a népszavazás június 7-i bejelentésétől számítva – Ankara részéről a kezdeményezéssel szemben alapvetően kritikus hangvételű nyilatkozatok láttak napvilágot.¹¹²

A népszavazást – minden külső figyelmeztetés ellenére – végül 2017. szeptember 25-én megtartották, ahol – a várakozásoknak megfelelően – a függetlenségpárti szavazatok (közel 93%) elsőprő győzelmet arattak. Bagdad az eredményt fenyegetésként érzékelte, és a nemzetközi közösség támogatásával, illetve hallgatólagos jóváhagyásával megkezdte az Erbil elleni büntető lépéseket. Először is szankciók alá helyezték a KAR területét, és tiltották az erbili és szulejmánije nemzetközi repülőterek külföldi használatát (egészen 2018. március 19-ig). 2017 októberében pedig megindultak az iraki csapatok, és a korábban 2014 nyarán a KRK által elfoglalt „vitatt területeket” sorra visszaszerezték.¹¹³

¹¹⁰ Az „Iszlám Állam” mint közös ellenség fenyegetésének eltűnésével a kurdok közti ellentétek kiújulásának, illetve az iraki kurdok gazdasági, társadalmi és politikai problémáinak az előtérbe kerülése megakadályozandó; így szükséges volt egy új, közös témát találni, amelyet Barzáni pártja, a KDP dominálhat. A függetlenségi népszavazás időzítése, hogy közvetlenül az iraki kurd parlamenti választások előtti hónapokra tervezték, megerősítheti azt a feltételezést, hogy Barzáni a referendumot kampányszökevényként használta a parlamenti választásokra történő felkészülés során. A kezdeményezés politikai és diszkurzív szinten is megadta a szükséges alapot ahhoz, hogy Barzáni továbbra is vezető szereplő maradjon az iraki kurd politikai palettán. Ez utóbbi cél ugyan kedvező volt Ankara szempontjából, a célhoz megválasztott eszközök és témák viszont súlyosan szembementek Ankara kinyilvánított érdekeivel.

¹¹¹ A függetlenségi népszavazásra való felhívás egy olyan politikai üzenetet hordoz, amelyet egyik kurd vezető sem kritizálhat közvetlenül vagy utasíthat el. Közvetve azonban természetesen az iraki kurd belpolitikában is megfogalmazódtak kritikák: ezek egy része az időzítést nem tartotta megfelelőnek, minthogy sem a belső környezet (korrupció, gazdasági válság, belső ellentétek), sem pedig a nemzetközi környezet (regionális és globális hatalmak) nem támogató az ügyet illetően. Az ellenzék részéről az is elhangzott, hogy a függetlenségi népszavazás eredményeként nem Kurdisztán, hanem egy „Barzánisztán” kialakítása a cél, vagyis a KDP vezetése számára az egész politikai kampány csupán saját hatalmuk maximalizálásáról szól. Zaman (2016) i. m. 25.

¹¹² Ankara „helytelenek” és „rosszul időzítettnek” aposztrofálta a népszavazási kezdeményezést. Hürriyet: Türkiye'den son dakika uyarısı: Yanlış ve zamansız, kriz çıkabilir... [Utolsó figyelmeztetés Törökországból: helytelen és rossz az időzítés és válsághoz vezet]. [online], 2017. 04. 04. Forrás: hurriyet.com.tr [2020. 10. 30.] Megjelentek olyan vélemények is, miszerint a török vezetés előzetesen nem adott egyértelmű jeleket a referendum elutasítására vonatkozóan. A népszavazás ügyének iraki kurd képviselői azzal biztosították magukat, hogy a sajtóban megjelent kritizáló megjegyzések a török kormány képviselői részéről valójában a török választóknak szóltak (a nacionalista érzelmek felkorbácsolására), míg a színtalpalak mögött a török diplomatakk állítólag sokkal elfogadóbb hangvételben tárgyaltak iraki kurd partnereikkel. Cengiz Çandar: *KRG not concerned by Turkey's reactions to independence vote*. [online], 2017. 08. 04. Forrás: al-monitor.com [2020. 10. 30.]

¹¹³ Bár a pesmergák az utóbbi évek harcaiban bizonyítottak az „Iszlám Állam” ellen, nehézfegyverzet híján az iraki kurdoknak hatékony katonai ellenállásra a központi kormány túlerejével szemben nem sok esélye mutatkozott volna. Wagner Péter: *Irak bekeményít a függetlenséget akaró kurdokkal szemben*. [online], 2017. 10. 01. Forrás: 24.hu [2020. 10. 30.] A pesmergák visszavonulása következtében a vitatt területeket 168 ezer kurd menekült hagyta el. Rafaat (2018) i. m. 210.

A referendum vízválasztó jellege annak közvetlen (még 2017-ben lezajló) következményeiben érhető tetten. Középtávon azonban az esemény nem feltétlenül volt vízválasztó pillanat Erbil külkapcsolataiban (Erbil szövetségi és támogatói köre nem rendeződött át), leszámítva azt, hogy a referendumot követően Erbil komoly gazdasági és politikai pozíciókat (területeket) veszített Irakon belül.¹¹⁴ A gazdasági veszteségek között török szempontból is kiemelkedik a Kirkuk fölötti iraki kurd irányítás elvesztése, amely révén a KAR kőolajkitermelése a referendum előtti nagyjából 610 ezer hordóról 330 ezer hordóra esett vissza.¹¹⁵ Ez jelentősen csökkentette a Törökország irányába exportálható kőolaj mennyiségét. Ankara viszont – bár Erbil megbüntetéseként fenyegetett vele – nem szüntette meg a kőolajszállítást iraki Kurdistanból.¹¹⁶

A török–iraki (kurd) határ lezárásával való fenyegetés Erdoğan részéről szintén alaptalannak bizonyult. A döntésben nyilvánvalóan szerepet játszott az is, hogy Irak Törökország szomszédjai között az első számú kereskedelmi partner, s ennek az élénk kapcsolatnak a megléte vagy hiánya közvetett vagy közvetlen módon mintegy 20 millió emberre van hatással. Ankarának tehát ugyancsak komoly gondokat okozott volna az iraki kurdokkal (és általában Irakkal) megszűnő kereskedelem; továbbá az 5 milliárd USD értékben futó projektek felfüggesztése is súlyos válságot eredményezett volna.¹¹⁷ A török, majd később az iraki médiában is megjelentek olyan híresztelések, miszerint az iraki központi kormány csapatainak sikerült átvenniük az irányítást a haburi határátkelő fölött.¹¹⁸ Ezek azonban nem bizonyultak valósnak; a KAR továbbra is a török–iraki határ teljes szakaszát ellenőrzi, vagyis Ankara és Bagdad között a közvetlen összeköttetés továbbra is hiányzik.

Érdemes azt is megjegyezni, hogy Törökországban 2017-ben (is) intenzív harcok dúltak a PKK-val (valamint a PYD-vel Szíriában); ilyen körülmények között tehát a KAR függetlenségének török támogatása veszélyeztethette volna a PKK-val szemben foganatosított „hazai” törekvéseket. A PKK-probléma (és ehhez kapcsolódóan a kurdkérdés) 2013 óta ugyanis nagyobb fenyegetést jelentett, mint korábban bármikor. A PKK szíriai térnyerése (a PYD révén), amelyet ráadásul az amerikaiak is támogattak (valamint a Rojava-projekt, amely elnyerte a közvélemény szimpátiáját) új helyzetet eredményezett, amelyben a török vezetés a (szíriai kurdokon túl) az iraki kurd függetlenségi törekvéseket már vörös vonalként kezelte.

Abban, hogy Ankara elveszítette a bizalmát az iraki kurdokban nem csupán a népszavazás játszott közre. A már említett kirkuki zászlóaffér is hozzájárult az Ankara és Erbil közti feszültségekhez. Az pedig, hogy a KKK a népszavazást az elfoglalt „vitattott területeken” is megtartotta, megadhatta a végső lökést ahhoz, hogy Ankara elfogadja a központi kormány csapatainak bevonulását a „vitattott területekre” és Bagdaddal egyetértésben korlátozott szankciókat foganatosítsanak Erbil „megregulázására”.

¹¹⁴ Charountaki (2019) i. m. 393.

¹¹⁵ Scholl (2018) 9.

¹¹⁶ Wagner Péter: Elkapkodott függetlenség? Iraki Kurdistan és a függetlenségi népszavazás. *KKI-elmzések*, (2017), 38. 10.

¹¹⁷ Mahmut Bozarslan: *Turkey's threat of sanctions against Iraqi Kurds rattles its own traders*. [online], 2017. 09. 27. Forrás: al-monitor.com [2020. 10. 30.]

¹¹⁸ Mahmut Bozarslan: *Iraq–Turkey border confusion: Who's in charge here?*. [online], 2017. 11. 06. Forrás: al-monitor.com [2020. 10. 30.]

A KAR elleni közös fellépés Bagdad, Ankara és Teherán¹¹⁹ részéről – Washington hallgatólagos beleegyezésével¹²⁰ – a szereplők gyors, érdekalapú együttműködését jelentette a „nemzetközi rend” helyreállítása érdekében. A kapcsolatok normalizálása gyorsan bekövetkezett – az iraki közvélemény nem támogatta még egy elhúzódó háborút –, így 2017. október 27-én Bagdad és Erbil mint harcoló felek tűzszünetet kötöttek, hogy a 2018. márciusi iraki parlamenti választásokra felkészülhessenek.¹²¹

Konklúzió

Szakértők úgy vélik, hogy a függetlenségi népszavazást követően új szakasz kezdődött a török–iraki kapcsolatokban, amikor is Ankara számára Erbil háttérbe szorult, míg a központi kormánnyal kialakított pozitív kapcsolat előtérbe került.¹²² Ezt erősíti az is, hogy Ankara és Bagdad viszonyában 2017 végére részben megszűntek a korábban komoly feszültségekhez vezető ügyek, miután a török vezetés elfogadta, hogy korlátozott befolyással rendelkezik az észak-iraki hatalmi dinamikákra. 2017-et követően Törökország részéről megnövekedett aktivitást láthatunk a központi kormány irányába; Ankara a Bagdaddal kialakított partnerség révén keresi a lehetőségeket az „Iszlám Állam” utáni újjáépítésben.¹²³

Fontos ugyanakkor azt is megjegyezni, hogy az iraki központi kormányzat és Törökország között számos kérdésben nem született megállapodás, hanem a vitatott kérdéseket inkább az asztal alá söpörték. Ebben a tanulmányban három olyan példát láthatunk, amelyben világosan megmutatkozott Bagdad és Ankara eltérő véleménye a háborút követő területi és etnikai rendezés kérdéseit illetően. Szindzsár kérdése a PKK és az iraki kurdok pozícióinak szempontjából fontos Törökország számára, Tel Afar Törökország másik helyi szövetségese, a turkománok miatt kiemelt jelentőségű, míg Moszul Ankara számára a szunnita arabok érdekképviselőéhez jelenti a kulcsot. Mindhárom terület – természetesen – a maga módján a török identitáspolitikai kötődésen túl stratégiai jelentőségű is Törökország Irak-politikájában.

¹¹⁹ Természetesen Irán nem támogatta iraki Kurdisztán függetlenségi népszavazását. Irán ugyanis azzal kalkulál, hogy egy független kurd állam Irakon belül egyrészt saját szövetségese, a bagdadi kormány számára okoz felmérhetetlen kárt, illetve megerősíti Törökország már eddig is számottevő befolyását Erbilben. Teherán számára az iraki kurdok függetlensége az iráni kurdok számára kedvező precedenst, a kormányzat szempontjából pedig veszélyes következményeket hozozhat magában. William Gourlay: *Mesopotamian Nexus: Iran, Turkey, and the Kurds*. In Shahram Akbarzadeh –Dara Conduit (eds.): *Iran in the World*. Springer, 2016. 123.

¹²⁰ Az Egyesült Államok számára az elsődleges szempont akkor is és ma is Irak egységének megtartása és a központi kormány integritásának és szuverenitásának biztosítása. Így az iraki kurdok dezintegrációs törekvései az amerikai érdekek ellen hatnak; Bagdad és Erbil vitájában Washington a felek közti megegyezésben és a politikai feszültségek csökkentésében érdekelt. A kurd függetlenségi népszavazás körüli események világosan megmutatták, hogy az amerikaiak számára az iraki kurdok jelentőségét az „Iszlám Állam” elleni harc teremtette meg, így a harcok befejezetével az amerikai vezetés „visszaállt” a Bagdadot előtérbe helyező politikájára (lehetőség szerint úgy, hogy azzal Erbil sem idegeníti el). Ekképpen az is kijelenthető, hogy az „Iszlám Állam” legyőzését követően az iraki kurdok elvesztették stratégiai jelentőségüket az amerikai vezetés számára. Mohammed Shareef: *A Paradigm shift in US–Kurdistan Region relations post-2014. The evolution to a strategic partnership*. In Gareth Stansfield – Mohammed Shareef (eds.): *The Kurdish Question Revisited*. Hurst&Company, 2017. 472.

¹²¹ Wagner (2018) i. m. 5.

¹²² Duman (2019) i. m.

¹²³ Ebben a törököket az is motiválja, hogy a török cégek számára az iraki kormánynak mintegy 3 milliárd dollár értékű adóssága van. Fehim Tastekin: *Turkey eager for role in rebuilding war-torn Mosul* [online], 2017. 07. 19. Forrás: al-monitor.com [2020. 10. 30.]

Ankara és Bagdad viszonylatában az egyik legégetőbb kérdést a törökök basikai bázisának az ügye jelenti; a bázison még az „Iszlám Állam” legyőzését követően is jelen voltak török katonák. Szintén gátat jelenthet a kapcsolatok fejlesztésében Törökország továbbra is aktív katonai szerepvállalása (bombázások révén) Szindzsárban, Mahmúrban, illetve a Kandil-hegységben (ez utóbbi esetében szárazföldi csapatokat is bevetettek 2018-ban). Ugyancsak feszültségforrásként jelentkezhet, hogy Bagdad 2014-ben a Nemzetközi Büntetőbíróság elé vitte az Ankara és Erbil közti „illegális” olajkereskedelem ügyét. Bagdad és Erbil között szövetségi szinten ugyancsak nem született megoldás a „vitatott területek” alkotmányos hovatartozásáról, illetve a költségvetés bevételeinek megosztásáról sem.¹²⁴

Az Ankara és Bagdad közti kapcsolatok megerősödésének egyik legkomolyabb gátja az iraki központi kormány instabilitása. Az iraki belpolitika centrifugális erők játéktere, nem pedig demokratikus alapon megvalósuló kezdeményezések terepe. Úgy is mondhatjuk, hogy a két fél mérlegéből gyakran hiányzik az egyik oldal, és ez a volatilitás a stabil, legalább középtávú kapcsolatok kialakításának kárára válhat. Az Ankara és Erbil közti rendkívül pozitív kapcsolatok egyik jelentős tényezője éppen a két partner stabil vezetőrétegében keresendő: az egyik oldalon Erdoğan állandó jelenléte, a másik oldalon a Barzáni-család töretlen, törökpárti politikájával egészül ki. Málíki iraki elnök 2014-es bukását követően azonban a mai napig hiányzik Bagdadból egy politikailag stabil vezetés, amely a török kapcsolatok iránt elkötelezett volna.

Törökország politikailag Bagdad és Erbil között egyensúlyoz aszerint, hogy melyik révén tudja érdekeit hatékonyabban érvényesíteni. Gazdaságilag leginkább Észak-Irakban (különösen pedig a KAR területén) van jelen, míg a központi kormány igazgatása alatt álló területeken Ankara gazdasági befolyása már jóval csekélyebb. Moszul visszafoglalásával és az iraki központi kormánnyal kialakított viszony rendeződésével azonban Törökország számára lehetőség adódhat arra, hogy Észak-Irakban újra gazdasági befolyásra tegyen szert – a KAR területén túl. A politikai helyzet és a gazdaság közti összefüggés más szempontból is megragadható: ahogy növekszik a központi kormány ellenőrzése alatt álló Irak biztonsága, úgy válik lehetővé a török befektetések és kereskedelmi aktivitás Észak-Irak teljes területén. A „biztonságos zóna” kiterjedése tehát egyfajta versenyhelyzetet teremt a KAR és a központi kormány ellenőrzése alatt álló területek között a török befektetésekért.

Ankarának a központi kormánnyal fenntartott jó viszonya valójában nem okoz gondot az iraki kurd vezetéssel kialakított kapcsolatok számára, minthogy a felek részéről a kapcsolatok pragmatikus megközelítése jellemző, vagyis a már meglévő gazdasági és politikai összefonódások fenntartása mind Ankara, mind Erbil számára az együttműködés feltételeit erősíti. Erbil partnersége azért is fontos Ankara számára, mert Erbilt Ankara sokkal hatékonyabban tudja függő helyzetben tartani, mint Bagdadot. Az Ankara és Erbil közti kapcsolat egyáltalán nem kiegyensúlyozott, hiszen Törökország patrónusként viselkedik a KAR felett, és ennek az alárendelt viszonynak a fenntartásában érdekelt. Mindemellert a felek között az együttműködés színterei továbbra is adottak, így a kapcsolatok jövője a függetlenségi népszavazás ellenére továbbra is pozitív irányba mutat. Törökország – akárcsak az Egyesült Államok¹²⁵ – nem érdekelt a KAR teljes bukásában, mert a helyén súlyos hatalmi vákuum

¹²⁴ Pénzváltó (2017) i. m. 11.

¹²⁵ Rafaat (2018) i. m. 212.

keletkezne. Mindkét hatalom arra törekszik, hogy Erbil csak annyira erősödjön meg, ami még nem veszélyezteti az első számú érdeküket: Irak területi és politikai integritását. Ugyanígy mindketten abban érdekeltek, hogy a KAR ne legyen túlzottan gyenge ahhoz, hogy ne tudjon ellenállni Irán vagy a PKK befolyásának.

Regionális keretrendszerben szemlélve a fejleményeket a török–iraki kurd kapcsolatoknak nem csupán az iraki központi kormánnyal 2011-től kezdve megromló kapcsolatok, hanem az izraeli (2009), szíriai (2011), illetve később az egyiptomi vezetéssel (2013) való török szakítás is többletjelentőséget adott. Egy olyan időszakban, amikor Ankara egyre kiszámíthatatlanabb bel- és külpolitikát folytat, és egyre kevesebb partnerrel tud együttműködni, az iraki kurd vezetéssel való teljes szakítás nem tűnik kifizetődő politikának.¹²⁶

A tárgyalt korszakban felerősödő belpolitikai válságok (mind Törökországban, mind iraki Kurdisztánon belül) rámutattak arra, hogy az Ankara és Erbil közti kapcsolatok eddigi irányvonalának fenntartása a két kormánypárt (AKP, illetve KDP) meghatározó hazai dominanciáján áll vagy bukik. A függetlenségi népszavazást követően az iraki kurdisztáni politikai elit generációváltáshoz érkezett – véli Wagner Péter.¹²⁷ Az új fejlemény abból adódik, hogy mind a PUK, mind pedig a Gorran vezetője, Dzsálál Talabáni, illetve Nesirván Musztafa is meghalt 2017-ben, Maszúd Barzáni pedig a népszavazást követően mondott le a KRK elnöki posztjáról. A Barzáni-család azonban konszolidálta hatalmát Erbilben (leginkább Maszúr Barzáni és Nesirván Barzáni révén), és továbbra is a török kapcsolatok fontossága mellett tör lándzsát.

Törökország az iraki kurdok vonatkozásában érdekelt abban, hogy a kapcsolatokban megtartsa az állami-nem állami kereteket. A kapcsolatok 2017-et követően is pragmatikusak maradtak, nem tértek vissza a büntetéshez, a 2008 előtt jellemző biztonságiasításhoz.¹²⁸ Erbil jelentősége a török külpolitika számára nem csökkent 2014-től sem, sőt 2015-ben és 2016-ban a felek között katonai együttműködés is kibontakozott. Erbil nem csupán jelentős tényező Ankara Irak-politikájának meghatározásában, hanem saját jogán is fontos partner Törökország számára Irak stabilitásának megőrzésében, valamint a síita és iráni befolyás ellensúlyozásában.¹²⁹ Ankara számára a KAR „kurd jellegéből” adódóan is fontos, és ennek a török belpolitika szempontjából van jelentősége: Barzáni és a mögötte álló kurdok azt bizonyítják, hogy a török vezetés kurd politikája diverzifikált, a kormány maga nem kurdellenes, hanem csupán bizonyos kurd csoportok ellen foglal állást.¹³⁰

Törökország álláspontja – bár az utóbbi egy évtizedben jelentősen megváltoztatta az iraki kurdokkal kapcsolatos politikáját – több tekintetben mégsem változott: akárcsak évtizedekkel ezelőtt, ugyanúgy ma is Irak területi integritása mellett tör lándzsát.¹³¹ Ehhez a biztonsági szempontú megfontoláshoz kapcsolódik a második változatlan török cél is: a PKK iraki tevékenységének korlátozása. A 2017 utáni események megmutatták, hogy

¹²⁶ Tugdar-Al (2018) i. m. 135.

¹²⁷ Wagner (2017) i. m. 12.

¹²⁸ Dudlák (2019) i. m.

¹²⁹ Kardaş (2018) i. m. 17–18.

¹³⁰ Amberin Zaman: *Barzani asks Erdogan to free pro-Kurdish detainees*. [online], 2017. 02. 27. Forrás: al-monitor.com [2020. 10. 30.], illetve Şaban Kardaş: Transformation of Turkey's Regional Policies: The Case of The KRG Referendum Debacle. *The International Spectator*, 53. (2018), 4. 5.

¹³¹ Meltem Müftüler-Baç: Changing Turkish foreign policy towards Iraq: new tools of engagement. *Cambridge Review of International Affairs*, 27. (2014), 3. 538.

az Ankara és Erbil közti kiterjedt kapcsolatoknak 2008 után is fontos biztonsági aspektusa van Ankara számára: konkrétan Erbil függetlenségének megakadályozása. Míg 2008 előtt az autonómia megszerzését (2005) a kizárólagosan biztonságiasító török szemléletnek nem sikerült megakadályoznia, addig a 2008 utáni, függőségen alapuló kapcsolatok 2017-re képesek voltak arra, hogy – korlátozott és célzott szankciók révén – elejét vegyék a tényleges függetlenedési kísérletnek. Ezt bizonyítja, hogy a KAR-ral kialakított átfogó együttműködés révén Törökország hatékonyabban ellenőrizheti partnerét és a korábbiaknál hatékonyabban érvényesítheti 1923 óta változatlan célját délkeleti szomszédjával szemben: Irak dezintegrálásának, és egy független kurd állam kialakulásának megakadályozását.

Törökország hatékony iraki érdekvédelem érdekében – mint láttuk – nem elegendő csupán egy etnikai vagy vallási csoportra (proxy) támaszkodni. A szunnita arabokra való támaszkodás több szempontból is problémás: ők az egyik leginkább fragmentált identitáscsoportot alkotják az iraki politikában,¹³² s többségük elutasítja az iraki központi kormányzatot. Ezen túl sem az iraki kurdoknak, sem a turkmánoknak nincs Bagdadban olyan befolyása, hogy egyedül képesek legyenek alakítani Irak belpolitikáját. Ezért Törökországnak e csoportok között az aktuális törökországi és iraki (illetve gyakran lokális) politikai dinamikáknak megfelelően kell egyensúlyoznia, de annyi bizonyos, hogy ezen Irakon belüli partnerek között az iraki kurdok kiemelt helye továbbra is biztosított.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Ali, Othman: *The Failed coup presentation in KRG Media: Signs of Growing interdependence between KRG and Turkey*. [online], 2016. 07. 29. Forrás: orsam.org [2020. 10. 30.]
- Al Jazeera Turk: *IKBY: O Tankerler Bizden Gitti* [KAR: Azok a tartálykocsik tőlünk mentek]. [online], 2015. 12. 03. Forrás: aljazeera.com [2020. 10. 30.]
- Al Jazeera Turk: *Yediler İttiler, Bağdadi'ye Biat Ettiler* [Ettek, ittak, majd Bagdadnak hűséget fogadtak]. [online], 2015. 12. 22. Forrás: aljazeera.com.tr [2020. 10. 30.]
- Arany Anett – N. Rózsa Erzsébet – Szalai Máté: *Kobane – eltérő érdekek és percepciók csatája*. Budapest, Külügyi és Külgazdasági Intézet, 2014.
- Auzer, Khazal Abdullah: *Institutional Design and Capacity to Enhance Effective Governance of Oil and Gas Wealth. The Case of Kurdistan Region*. Springer, 2017. DOI: <https://doi.org/10.1007/978-981-10-4518-9>
- Hürriyet: *Bahçeliden Cizre ve Silopi Açıklaması* [Bahçeli nyilatkozata Silopiről és Cizréről]. [online], 2015. 12. 15. Forrás: Hurriyet.com [2020. 10. 30.]
- Balci, Ali – Recep Tayyip Gürlü – Zana Baykal: *Türkiye'nin Irak Politikası 2015* [Törökország 2015-ös Irak-politikája]. In Burhanettin Duran – Kemal İnat (szerk.): *Türk Dış Politikası Yılığ 2015* [Török külpolitikai évkönyv, 2015]. SETA, 2016.
- Balci, Ali: *Türkiye'nin Irak Politikası 2014* [Törökország 2014-es Irak-politikája]. In Burhanettin Duran – Kemal İnat – Ali Balci (szerk.): *Türk Dış Politikası Yılığ 2014* [Török külpolitikai évkönyv, 2014], SETA, 2015.
- Barzinji, Shwan: *KRG to Export Oil Through Iran*. [online], 2015. 11. 10. Forrás: basnews.com [2020. 10. 30.]
- Bengio, Ofra: *The Kurdistan Region of Iraq: The Dream of Independence Meets Reality*, *Tel Aviv Notes*, 13. (2019), 1–7.
- Bozarslan, Mahmut: *Turkey's threat of sanctions against Iraqi Kurds rattles its own traders*. [online], 2017. 09. 27. Forrás: al-monitor.com [2020. 10. 30.]
- Bozarslan, Mahmut: *Iraq-Turkey border confusion: Who's in charge here?*. [online], 2017. 11. 06. Forrás: al-monitor.com [2020. 10. 30.]

¹³² Etl Alex – Pénzváltó Nikolett: *Egy rendszer foglyaként – Irak 2016-ban. Nemzet és Biztonság*, 9. (2016), 5. 84.

- Bozarslan, Mahmut: *Iran, Turkey have own plans for Iraq's strategic Sinjar*. [online], 2017. 11. 13. Forrás: al-monitor.com [2020. 10. 30.]
- Çandar, Cengiz: *KRG not concerned by Turkey's reactions to independence vote*. [online], 2017. 08. 04. Forrás: al-monitor.com [2020. 10. 30.]
- Çavuşoğlu, Mevlüt: *2015 yılına girerken dış politikamız*. 2014. [A török külpolitika a 2015-ös év felé] (A Török Külügyminisztérium 2015-ös költségvetését előkészítendő, a Török Nemzetgyűlés részére készült beszámoló kiadvány.)
- Charountaki, Marianna: Turkish Foreign Policy and the Kurdistan Regional Government. *Perceptions*, 17. (2012), 4. 185–208.
- Charountaki, Marianna: Non-state actors and change in foreign policy: the case of a self-determination referendum in the Kurdistan Region of Iraq. *Cambridge Review of International Affairs*, 33. (2019), 3. 385–409. DOI: <https://doi.org/10.1080/09557571.2019.1663495>
- Csiki Tamás: Érdekek, lehetőségek és stabilitás Észak-Irakban. *Nemzet és Biztonság*, 4. (2011), 3. 15–27.
- Csiki Tamás – Etl Alex: Az „Iszlám Állam” elleni fellépés stratégiai kérdései és lehetőségei. *Nemzet és Biztonság*, 9. (2016), 6. 116–156.
- Dal, Emel Parlar – Ferit Belder: Assessing „Old” and „New” Parameters and Contours of Turkey's Iraqi Foreign Policy: Opportunities and Challenges Ahead, *Oriens Stratégiques*, 2. (2015), 133–156.
- Demiryol, Tolga – Hasan Deniz Pekşen: Enerji ve Güvenlik Ekseninde Türkiye-Irak İlişkileri (1990–2018) [A török–iraki kapcsolatok a biztonság és energia vonatkozásában (1990–2018)]. *Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi*, 5. (2018), 2. 127–158. DOI: <https://doi.org/10.26513/toecd.434636>
- Dezső Tamás: *Az amerikai–iráni válság Irakban*. Migrációkutató Intézet, 2020.
- Dilek, Şerif: Expectations and realities in the Kurdish quest for independence in Iraq: 25 September independence referendum. *Ortadoğu Etütleri*, 10. (2018), 2. 114–138.
- Dudlák, Tamás: A small country for more men? Iraqi Kurdistan and recent inflows of migration. *Corvinus Journal of International Affairs*, 2. (2017), 4. 35–53. DOI: <https://doi.org/10.14267/cojourn.2017v2n4a5>
- Dudlák Tamás: Törökország helye az Európai Unió, Oroszország és Azerbajdzsán közti gázjátszmában. *Világpolitika*, 2. (2017), 1. 60–90.
- Dudlák Tamás: Törökország és iraki Kurdistan kapcsolatának átalakulásai (1991–2014) – 1. rész. *Nemzet és Biztonság*, 12. (2019), 3. 37–51. DOI: <https://doi.org/10.32576/nb.2019.3.4>
- Dudlák Tamás: Törökország és iraki Kurdistan kapcsolatának átalakulásai (1991–2014) – 2. rész. *Nemzet és Biztonság*, 13. (2020), 1. 88–110. DOI: <https://doi.org/10.32576/nb.2020.1.6>
- Duman, Bilgay – Feyzullah Tuna Aygün: *Telaferli Türkmen göçmenlerin durumu ve Telafer'in geleceği* [A Tel afari turkomán menekültek helyzete és Tel Afar jövője]. ORSAM Rapor, 2017.
- Duman, Bilgay: *İŞİD sonrası Türkmenler ve Türkmen bölgelerinin durumu* [Turkománok az „Iszlám Állam” után és a turkomán körzetek helyzete]. ORSAM Rapor, 2016.
- Duman, Bilgay: *Musul operasyonu ve Musul'un geleceği: fırsatlar ve riskler* [A moszuli hadjárat és Moszul jövője: lehetőségek és kockázatok]. ORSAM Rapor, 2017.
- Duman, Bilgay: *Türkiye–Irak İlişkileri İvme Kazanıyor* [A török–iraki kapcsolatok felgyorsulása]. [online], 2019. Forrás: orsam.org [2020. 10. 30.]
- Egeresi Zoltán: Törökországnak a regionális energiaelosztó szerepre irányuló törekvései. *Külgügyi Szemle*, (2018), 3. 73–98.
- Elbe, Joachim v. – Ethem Coban: The English–Turkish Conflict of Mosul. *Kurdish Studies*, 6. (2018), 2. 217–241. DOI: <https://doi.org/10.33182/ks.v6i2.448>
- Esfandiary, Dina – Ariane Tabatabai: Iran's ISIS policy. *International Affairs*, 91. (2015), 1. 1–15. DOI: <https://doi.org/10.1111/1468-2346.12183>
- Etl Alex – Pénczvártó Nikolett: Egy rendszer foglyaként – Irak 2016-ban. *Nemzet és Biztonság*, 9. (2016), 5. 79–103.
- Etl Alex: Irak belső válsága. *NKE Stratégiai Védelmi Kutatóközpont Nézőpontok*, (2014), 1. 1–11.
- Frappi, Carlo: The Energy Factor: Oil and State-Building in Iraqi-Kurdistan. In Stefano M. Torelli (ed.): *Kurdistan. An Invisible Nation*. Milano, ISPI, 2016. 91–121.
- Gourlay, William: Mesopotamian Nexus: Iran, Turkey, and the Kurds. In Shahram Akbarzadeh –Dara Conduit (eds.): *Iran in the World*. Springer, 2016. 111–131. DOI: https://doi.org/10.1007/978-1-137-58577-6_7

- Gunes, Cengiz: The IS Factor: The Kurds as a Vanguard in the War on the Caliphate. In Stefano M. Torelli (ed.): *Kurdistan. An Invisible Nation*. Milano, ISPI, 2016. 71–90.
- Gunter, Michael M.: Erdogan's Backsliding: Opposition to the KRG Referendum. *Middle East Policy*, 25. (2018), 1. 96–103. DOI: <https://doi.org/10.1111/mepo.12327>
- Gürbey, Gülistan – Caner Yildirim: Perspectives of an Independent Energy Export Policy of Iraqi Kurdistan. In Anwar Anaid – Emel Elif Tugdar (eds.): *Iraqi Kurdistan's Statehood Aspirations. A Political Economy Approach*. Palgrave, 2019. 57–85. DOI: https://doi.org/10.1007/978-3-319-93420-4_4
- Gürler, Recep Tayyip – Zana Baykal: Türkiye'nin Irak Politikası 2016 [Törökország 2016-os Irak-politikája]. In Burhanettin Duran – Kemal İnat – Mustafa Caner (eds.): *Türk dış politikası yıllığı 2016* [Török külpolitikai évkönyv, 2016], SETA, 2017. 185–206.
- Idiz, Semih: *Turkey quietly concerned with Russia's Kurdish policy*. [online], 2017. 10. 24. Forrás: al-monitor.com [2020. 10. 30.]
- Haberler: *IKBY'den Çok Sert Petrol Tepkisi: Zarar 501 Milyon Dolar* [Káros hatás a KAR-re: a kár 501 millió dollár]. [online], 2015. 08. 19. Forrás: haberler.com [2020. 10. 30.]
- Hasan, Aydin: *Sincar Zaferini Kazanan Peşmergeyi TSK Eğitti* [A szindzsári győzelemben részt vevő pesmergákat a török hadsereg képezte ki]. [online], 2015. 11. 14. Forrás: milliyet.com [2020. 10. 30.]
- Hürriyet Daily News: *PKK claims killing of Turkish policemen in revenge for Syria border attack*. [online], 2015. 07. 22. Forrás: hurriyetaidailynews.com [2020. 10. 30.]
- Hürriyet Daily News: *Turkey disappointed by Iraqi PM's criticism of airstrikes against PKK*. [online], 2015. 07. 31. Forrás: hurriyetaidailynews.com [2020. 10. 30.]
- Hürriyet: *Türkiyeden son dakika uyarısı: Yanlış ve zamansız, kriz çıkabilir...* [Utolsó figyelmeztetés Törökországból: helytelen és rossz az időzítés és válsághoz vezet]. [online], 2017. 04. 04. Forrás: hurriyet.com.tr [2020. 10. 30.]
- Jayamaha, Buddhika 'Jay': A Daunting Triangle: Turkey, the Kurds, and the ISIL Threat. *CTC Sentinel*, 7.(2014), 11. 1–4.
- Kadercan, Burak: *What's Eating Turkey? Ankara and the Islamic State*. [online], 2015. 07. 30. Forrás: warontherocks.com [2020. 10. 30.]
- Kadioğlu, Aytac: Not Our War: Iraq, Iran and Syria's Approaches towards the PKK. *The Rest: Journal of Politics and Development*, 9. (2019), 1. 44–57.
- Kaplan, Morgan L.: Foreign Support, Miscalculation, and Conflict Escalation: Iraqi Kurdish Self-Determination in Perspective. *Ethnopolitics*, 18. (2019), 1. 29–45. DOI: <https://doi.org/10.1080/17449057.2018.1525164>
- Kardaş, Şaban: Transformation of Turkey's Regional Policies: The Case of The KRG Referendum Debacle. *The International Spectator*, 53. (2018), 4. 16–34. DOI: <https://doi.org/10.1080/03932729.2018.1528004>
- Kaválek, Tomáš – Miroslav Mares: PKK's Friends and Foes in the Middle East Since 1999. *Central European Journal of International and Security Studies*, 12. (2018), 2. 100–129.
- Kaválek, Tomáš: Yet Another Complication in Nineveh: Retaking Tal Afar. *MERI Policy Brief*, 3. (2016), 17. 1–3.
- Kaválek, Tomáš: *Competing Interests in Shingal District: Examining the PKK-linked Structures, Defusing Tensions*. MERI Policy Report, 2017.
- Küçük, Ayşe – Fuat Aksu: Musul Rehinelere Krizinde Türkiye'nin Kriz Yönetimi [A moszuli túsdráma és Törökország krízisekelezése]. *Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi*, 6. (2019), 1. 13–54. DOI: <https://doi.org/10.26513/tocd.486020>
- Külügyi és Kügazdasági Intézet: *Mi lesz az Iszlám Állammal Moszul ostroma után? KKI 4:1*, (2016), 3. 1–8.
- Lechner Zoltán: Vízkonfliktus Törökország, Szíria és Irak között. *Nemzet és Biztonság*, 11. (2018), 3. 36–54.
- Malik, Hamdi: *Turkmens unite against Kurdish designs on Kirkuk*. [online], 2017. 10. 09. Forrás: al-monitor.com [2020. 10. 30.]
- Manis, Athanasios – Tomáš Kaválek: *The Catch-22 in Niniveh: The Regional Security Complex Dynamics between Turkey and Iran*. MERI Policy Paper, 2016.
- Mansurbeg, Howri – Till F. Paasche: Kurdistan Regional Government–Turkish Energy Relations: A Complex Partnership. *Eurasian Geography and Economics*, 55. (2014), 2. 111–132. DOI: <https://doi.org/10.1080/15387216.2014.942339>
- McGinn, Jack: *Iraq and its Regions: The Future of the Kurdistan Region of Iraq after the Referendum*. LSE Workshop Proceedings, 2018.

- Mills, Robin: *Under the Mountains: Kurdish Oil and Regional Politics*. The Oxford Institute for Energy Studies, 2016. DOI: <https://doi.org/10.26889/9781784670498>
- Müftüler-Baç, Meltem: Changing Turkish foreign policy towards Iraq: new tools of engagement. *Cambridge Review of International Affairs*, 27. (2014), 3. 538–552. DOI: <https://doi.org/10.1080/09557571.2013.840560>
- N. Rózsa Erzsébet: Az Iszlám Állam előretörése Irakban és az amerikai válaszcsepások. *NKE Stratégiai Védelmi Kutatóközpont Elemzések*, (2014), 14. 1–5.
- N. Rózsa Erzsébet: Irak újra napirenden. Az iraki és levantei Iszlám Állam előretörése. *MKI-tanulmányok*, (2014), 17. 1–11.
- Natali, Denise: The Kurdish Quasi-State: Leveraging Political Limbo. *The Washington Quarterly*, 38. (2015), 2. 145–164. DOI: <https://doi.org/10.1080/0163660X.2015.1064715>
- Odintsov, Nikita: The PKK in Regional Energy Security. *Middle East Policy*, 25. (2018), 3. 97–110. DOI: <https://doi.org/10.1111/mepo.12364>
- Owtram, Francis: Oil, the Kurds, and the drive for independence: an ace in the hole or joker in the pack? In Alex Danilovich (ed.): *Iraqi Kurdistan in Middle Eastern Politics*. London, Routledge, 2017. 99–119.
- Paiman, Ahmad Ramazan: The Politics of Oil in the Kurdistan Region of Iraq. *AARMS*, 17. (2018), 3. 5–18.
- Palani, Kamaran – Jaafar Khidir – Mark Dechesne – Edwin Bakker: The development of Kurdistan's de facto statehood: Kurdistan's September 2017 referendum for independence. *Third World Quarterly*, 40. (2019a), 12. 2270–2288. DOI: <https://doi.org/10.1080/01436597.2019.1619452>
- Palani, Kamaran – Jaafar Khidir – Mark Dechesne – Edwin Bakker: Strategies to Gain International Recognition: Iraqi Kurdistan's September 2017 Referendum for Independence. *Ethnopolitics*, (2019b), March 1–22. DOI: <https://doi.org/10.1080/17449057.2019.1596467>
- Park, Bill – Joost Jongerden – Francis Owtram – Akiko Yoshioka: Field Notes: On the independence referendum in the Kurdistan Region of Iraq and disputed territories in 2017. *Kurdish Studies*, 5. (2017), 2. 199–214. DOI: <https://doi.org/10.33182/ks.v5i2.445>
- Park, Bill: Explaining Turkey's Reaction to the September 2017 Independence Referendum in the KRG: Final Divorce or Relationship Reset? *Ethnopolitics*, 18. (2019), 1. 46–60. DOI: <https://doi.org/10.1080/17449057.2018.1525165>
- Pénzváltó Nikolett: A stabilitás esélye Észak-Irakban – Iraki Kurdistan 2011 után. *Nemzet és Biztonság*, 8. (2015), 6. 70–96.
- Pénzváltó Nikolett: Álomból rémálom? Az iraki kurd függetlenségi népszavazás margójára. *Stratégiai Védelmi Kutatóközpont Elemzések*, (2017/27), 1–12.
- Phillips, David L.: *The Kurdish Spring. A New Map of the Middle East*. New Brunswick, NJ, Transaction Publishers, 2015.
- Rafaat, Aram: *Kurdistan in Iraq. The Evolution of a Quasi-state*. London, Routledge, 2018. DOI: <https://doi.org/10.4324/9781351188838>
- Riegl, Martin – Bohumil Doboš – Jakub Landovský – Shmuel Bar: Kurdistan Region's Quest for Independent Statehood: Trapped in Internal and Geopolitical Rivalries. In Martin Riegl – Bohumil Doboš (eds.): *Unrecognized States and Secession in the 21st Century*. Springer, 2017. 153–168. DOI: https://doi.org/10.1007/978-3-319-56913-0_9
- Roberts, John: *Iraqi Kurdistan Oil and Gas Outlook*. Atlantic Council, 2016.
- Romano, David: The „Arab Spring” Effect on Kurdish Political Fortunes. *Insight Turkey*, 17. (2015), 3. 57–67.
- Rudaw: *Erdogan: Take down the Kurdish flag in Kirkuk or pay a price*. [online], 2017. 04. 04. Forrás: rudaw.net [2020. 10. 30.]
- Rudaw: *Ûste Kürdistan Bölgesi'nin nüfusu...* [Íme a kurdisztáni régió lakossága...]. [online], 2015. 09. 04. Forrás: rudaw.net [2020. 10. 30.]
- Sagnic, Ceng – Ronen Zeidel: The Politics of the Turkish Military Presence near Mosul. *Tel-Aviv Notes*, 9. (2015), 1–7.
- Scholl, Ellen: *Shaping Iraq's Oil and Gas Future*. Atlantic Council, 2018.
- Seloom, Muhanad: *Turkish and Iranian Interests Cross Paths in Mosul*. Alsharq Forum Expert Brief, 2016. DOI: <https://doi.org/10.2139/ssrn.3278013>
- Semin, Ali: Irak'ta Kürt Partileri Arasındaki Rekabet Dinamikleri ve Kerkük Petrolü [Az iraki kurd pártok közti versengés dinamikája és Kirkuk olaja]. *BILGESAM Analiz*, (2017), 1363. 1–8.

- Shareef, Mohammed: A Paradigm shift in US–Kurdistan Region relations post-2014. The evolution to a strategic partnership. In Gareth Stansfield – Mohammed Shareef (eds.): *The Kurdish Question Revisited*. Hurst&Company, 2017. 463–480.
- Sinkaya, Bayram: The Kurdish question in Iran and its effects on Iran–Turkey relations. *British Journal of Middle Eastern Studies*, 45. (2018), 5. 840–859. DOI: <https://doi.org/10.1080/13530194.2017.1361315>
- Skelton, Mac – Zmkan Ali Saleem: *Iraq's Disputed Internal Boundaries after ISIS: Heterogeneous Actors Vying for Influence*. LSE Middle East Centre Report, London, LSE Middle East Centre, 2019.
- Strachota, Krzysztof – Józef Lang: Iraqi Kurdistan – the beginning of a new crisis in the Middle East? *OSW Commentary*, (2017), 247. 1–6.
- Szalai, Máté – Anett Arany– Erzsébet N. Rózsa (eds.): What Are the Prospects for Kurdish Independence after the Referendum? *KKI 4:1*, (2017), 14. 1–7.
- Szalai Máté – Wagner Péter: Irak Moszul után, a választások előtt (1.) A biztonsági helyzet és az újjáépítés kérdései. *KKI-elemzések*, (2018), 13. 1–13.
- Szalai Máté – Wagner Péter: Irak Moszul visszafoglalása és a választások után (2.) Az iraki választások és Muktda al-Szadr győzelmének értékelése. *KKI-elemzések*, (2018), 20. 1–12.
- Szalai Máté – Wagner Péter: Irak Moszul visszafoglalása és a választások után (3.) Az iraki kormányalakítási folyamat értékelése. *KKI-elemzések*, (2019), 8. 1–12.
- Taşpınar, Ömer – Gönül Tol: Turkey and the Kurds: From Predicament to Opportunity. *US – Europe Analysis Series*, (2014), 54. 1–12.
- Tastekin, Fehim: *Turkey eager for role in rebuilding war-torn Mosul*. [online], 2017. 07. 19. Forrás: al-monitor.com [2020. 10. 30.]
- Thibos, Cameron: *35 years of forced displacement in Iraq: Contextualising the ISIS threat, unpacking the movements*. Migration Policy Centre, EUI, 2014.
- Tóth Zoltán Balázs: A 2018. májusi iraki választás utólete 1–2. *Külgügyi Műhely – Gyorselemzés sorozat*, 8. (2018).
- Tugdar, Emel Elif – Serhun Al: Iraqi Kurdistan Independence Aspirations and the Neo-Ottomanist Turkey. In Alex Danilovich (ed.): *Federalism, Secession, and International Recognition Regime*. Routledge, 2018. 127–145. DOI: <https://doi.org/10.4324/9780429448423-8>
- Tugdar, Emel Elif: Iraqi Kurdistan's Statehood Aspirations and Non-Kurdish Actors: The Case of the Turkomans. In: Emel Elif Tugdar – Serhun Al (szerk.): *Comparative Kurdish Politics in the Middle East. Actors, Ideas, and Interests*. Palgrave Macmillan, 2018. 3–25. DOI: https://doi.org/10.1007/978-3-319-53715-3_1
- Report: Turkey exchanged 180 Jihadists for hostages, The Jerusalem Post, 2014, Forrás: jpost.com [2020. 04. 27.]
- Wagner Péter: Magyar részvétel az „Iszlám Állam” elleni harcban: kiképzési feladatok iraki Kurdisztánban. *AJRC-Elemzések*, (2016), 8. 1–9.
- Wagner Péter: Elkapkodott függetlenség? Iraki Kurdisztán és a függetlenségi népszavazás. *KKI-elemzések*, (2017), 38. 1–13.
- Wagner Péter: *Irak bekeményít a függetlenséget akaró kurdokkal szemben*. [online], 2017. 10. 01. Forrás: 24.hu [2020. 10. 30.]
- Wagner Péter: Kurdisztán egy évvel a függetlenségi népszavazás után: két választás eredménye. *KKI-elemzések*, (2018), 53. 1–12.
- Yilmaz, Arzu – Bayar Mustafa Sevdeen: The Yazidi quest for protection in Sinjar in the Post-ISIS Iraq. In Bayar Mustafa Sevdeen – Thomas Schmidinger (eds.): *Beyond ISIS: History and Future of Religious Minorities in Iraq*. Transnational Press London, 2019. 175–188.
- Zaman, Amberin: *Barzani asks Erdogan to free pro-Kurdish detainees*. [online], 2017. 02. 27. Forrás: al-monitor.com [2020. 10. 30.]
- Zaman, Amberin: *From Tribe to Nation: Iraqi Kurdistan on the Cusp of Statehood*. Wilson Center, Middle East Program Occasional Paper Series, 2016.
- Zaman, Amberin: *Turkey fumes as Sinjar Yazidis declare 'democratic autonomy'*. [online], 2017. 08. 21. Forrás: al-monitor.com [2020. 10. 30.]
- Zoonen, Dave van – Wirya, Khogir: *Turkmen in Tal Afar. Perceptions of Reconciliation and Conflict*. MERI Policy Report, 2017.